

Språkvård

TIDSKRIFT UTGIVEN AV SVENSKA SPRÅKNÄMNDEN • 2005

- 3 Olle Josephson:
Språkpolitiken är här!
- 4 Björn Aldén:
Kan en snöflinga vara lila?
- 10 Olle Josephson:
Besked på hög bildningsnivå
- 14 Frågor och svar
- 19 Erika Lyly:
Att fråga efter rätt kunskaper
- 27 Mikael Roll, Johan Frid,
Merle Horne: Ett *att* kan betyda
så mycket
- 32 Noterat
- 34 Vibeke Sandersen: Han skrev till
barn och vuxna på en gång
- 40 Olle Kjellin: Svenskan behöver
mer förkortningar
- 45 Insänt
- 46 Nyutkommet

3.

Språkpolitiken är här!

NU SKA SVERIGE få en språkpolitik! Efter år av utredande lade regeringen i slutet av september fram en språkpolitisk proposition. I den föreslås fyra överordnade mål för en nationell språkpolitik:

- Svenska ska vara huvudspråk i Sverige
- Svenska ska vara ett komplett och samhällsbärande språk
- Den offentliga svenskan ska vara korrekt och välfungerande
- Alla ska ha rätt till språk: att utveckla och tillägna sig svenska språket, att utveckla och bruka det egna modersmålet och minoritetsspråket, liksom möjlighet att lära sig främmande språk.

Hur ska vi närma oss dessa utmärkta mål? Regeringen föreslår flera satsningar: mer och bättre undervisning i svenska för dem som har annat modersmål; högre status för undervisning på andra modersmål än svenska; starkare ställning för undervisning i främmande språk; stöd till klassikerutgivning och till läskampanjer på arbetsplatser.

Regeringen vill också förstärka språkvården; i statsbudgeten får den höjda anslag. Svenska språknämnden och Sverigefinska språknämnden ska bilda en enda myndighet tillsammans med Språk- och folkminnesinstitutet, som i dag har ansvar för dialektdokumentation, ortnamn, personnamn och folkminnen. (I dag har

Språknämnden inte myndighetsställning utan är en förening.) Denna myndighet – namn och organisationsstruktur bestäms av en organisationskommitté under hösten – ska även ägna sig åt språkteknologi och myndighetssvenska. Den ska ha specialistkompetens i minoritetsspråken finska, tornedalsfinska och romani samt i teckenspråk – samisk språkvård förblir sametingets uppgift. Ja, i någon mening ska myndigheten överblicka alla Sveriges närmare 200 språk i sitt arbete med ”övergripande språkpolitiska frågor”.

Grundtanken är god. Kunskapen om skriftspråk och standardspråk bör inte finnas på ett håll, om namnskick och folkets talade språk på ett annat, om minoritetsspråk och invandrarspråk lite varstans.

Regeringen språkproposition kunde varit offensivare. Resursförstärkningarna är begränsade, och åtskilliga förslag präglas av försiktighet. Det gäller t.ex. svenskan som EU-språk, svenskans ställning i forskning och högre utbildning och motviljan mot en lag om svenskan som Sveriges huvudspråk.

Men de överordnade målen ger en färdriktning för svensk språkpolitik. Nu vet vi vart vi ska styra, även om resan går irriterande långsamt!

*Olle Josephson,
sekretariatschef, Svenska språknämnden*

Kan en snöflinga vara lila?

BJÖRN ALDÉN

Flaskpalm, lille artilleristen, venussko – svenska växtnamn kan vara ganska vildvuxna i motsats till de strikta vetenskapliga, latinska namnen. Det behöver inte vara fel. Björn Aldén går här igenom riktlinjer som han och botanistkollegor har ställt upp när man skall fastställa namn på odlade växter.

En kulturväxt är en växt som människan odlar i syfte att utnyttja till något, t.ex. mat, medicin eller till prydnad. I inledningen till *Kulturväxtlexikon* skriver vi: ”Nya svenska namn kan inte, hur väl underbyggda de än är, ses som annat än förslag. Det är först när de kommer till allmän användning vi kan säga att de etablerats”. Anledningen till detta är förstås att inhemska växtnamn, till skillnad från de vetenskapliga, är en del av vår kultur. De utgör heller inte vilken kulturyttring som helst, utan vår viktigaste – vårt språk. Med det i minnet ska vi som ska-

par nya namn vara lyhörda för alla de användargrupper i Sverige som har egna förslag och synpunkter på namn.

Vid namngivning kan man ta fasta på hur växten ser ut, när den blommar, var den trivs m.m.

Utseendet kan gälla form och växtsätt (*bollviva, slingertry*), storlek (*stor riddarsporre, pysslingkrage*), färg (*bronsblad, silverax*), struktur (*ullfibbla, styvönörel, klibbal*), lukt (*citronmeliss, stinknäva*).

Ibland är det den allmänna uppenbarelse som avsatt namn. Det gäller namn som exempelvis inleds med *prakt-*, *paradis-*, *ädel-*, *kungs-*.

Namnledet *äkta* har oftast med användningen att göra och antyder att växten är den ”rätta” eller ursprungliga, som *äkta kastanj*, medan namn eller förled som *oäkta*, *sken-*, *troll-*, *häx-* berättar att det är en växt som liknar den ”äkta varan”, men kanske inte är det minsta släkt med den och har ett annat användningsområde.

Årstider och dygnsrytm har gett upp-

hov till namn som *vintersöta*, *pingstsyren*, *oktoberkrage*, *aftonstjärna*, *skymningsstjärna*, *eftermiddagsblomma*.

Förleden *vinter-* och *sommar-* används även för att ange att växten har vintergröna blad eller är örtartad och bladfällande, t.ex. *vintergröna* och *sommarfläder*. Oftast är det fråga om blomningstid eller doftspridning i förled som *morgon-*, *skymnings-* och *middags-*.

Också växtställe kan inspirera till namn: *kärrtörel*, *havsdruva*, *ängsanemon*, *stenakleja*, *ökenros*, liksom växtens geografiska utbredningsbild: *samarkandiris*, *sydbok*, *amerikansk franslocka*, *japanmynta*, *pampasgräs*.

Om användningsområden skvallrar namn som *läkermalva*, *honungssalvia*, *kryddfänkål*, *parkslide*, *flätvide*.

Det finns också förled med mer kulturhistoriska kopplingar som *herrgårds-pion*, *munkrenfana*.

Ibland anger särskilt äldre namn att växten inte är särskilt användbar för oss människor eller t.o.m. giftig, *hundrova*, *hönsbär*, *getapel*.

Vi har också växtnamn som härstammar direkt från egennamn. Mest bekant är väl *linnea*. Andra exempel är *lindernia*, *thunbergspirea*, *weltonbegonia*. Märk att svenska växtnamn av tradition inte innehåller separata substantivattribut med genitiv-s. Namn som *Vår Herres strumpor*, *Afrikas blå lilja*, *Jobs tårar*, *Afrodites brudorkidé* är undantag. Ibland är dessvärre namn som bygger på personnamn svåruttalade, såsom *veitchoxbär* och *przewalski-oxbär*.

Folkliga namn

Ett antal utländska kulturväxter har i svensk folkmun fått benämningar, som ibland kan vara både relevanta och roliga.

Exempel på detta är *ören på snören* och *doktor Westerlunds hälsobomma* (som egentligen betecknar en specifik sort/klon av *rosengeranium*). Ur strikt botanisk, praktisk eller didaktisk synvinkel kan dock vissa folkliga väletablerade namn vara rent förkastliga. Ett exempel, som *Kulturväxtlexikon* ratat på både botaniska och didaktiska grunder, är *High Chaparral*. Växten är varken en kaktus eller från Vilda Västern i Nordamerika, vilket *High Chaparral* antyder. Kulturväxtlexikon rekommenderar *trekantseuforbia*.

Utländska förebilder

Vid namngivning kan man också utgå från namnet på latin eller något annat språk.

Exempel på växter där det svenska namnet är identiskt med eller en försvenskning av det vetenskapliga, latinska, släktnamnet är *begonia* (av *Begonia*), *klematis* (av *Clematis*), *pelargon* (av *Pelargonium*), *flox* (av *Phlox*), *lavendel* (av *Lavandula*), *mynta* (av *Mentha*). Denna praxis är mycket vanlig i länder som England, Tyskland och Frankrike. Följer vi den när vi skapar nya namn underlättar vi således kommunikationen över språkbarriärerna.

Försvenskning av släktnamnet förutsätter att man vet hur ett vetenskapligt släktnamn *uttalas*. Så t.ex. borde släktet *Ctenanthe* försvenskats till *ktenante* och inte *stenante*; det kommer av grekiskan *ktenos* 'kam'. Här har kanske namnets uttalbarhet styrt, men egentligen borde växten givits ett helt annat namn.

Huvudledet kan också vara en direkt översättning av det vetenskapliga namnet, som *tungblad* för *Glottiphyllum*, eller delvis översättning, som *bräcka* för *Saxifraga* (eg. 'stenbräcka').

Exempel på importerat traditionellt

utländskt namn är *edelweiss* (från tyskan) för *Leontopodium*, *jams* (ursprungligen av västafrikanskt ursprung förmedlat via engelska och romanska språk) för *Dioscorea*.

Huvudledet kan också vara ett utländskt folkligt namn översatt till eller anpassat till svenska t.ex. *mjölkbuske* av tyska *Milchbaum* för *Synadenium grantii*.

Att låta fantasin flöda

Vid färg- och formangivelser finns ett oändligt antal alternativ till gängse färg- och formuttryck. Det kan tyckas litet enahanda att ca 230 växter nu heter något med *gul*, *guld-* eller *gyllen-* och över 100 heter något med *rosen-*. Det är inget fel på uttrycken som sådana, men vid namngivning bör vi fundera på alternativ för att få variation. Man kan helt enkelt använda ting i vår omgivning som förknippas med en bestämd färg eller form: *venussko*, *flaskpalm*, *korvranka*, *kattöron*, *vargkäftar*, *tigerögon*, *rävsvarsar* och *råttsvarsar*. Hur förled som *nät-*, *skärm-*, *mus-* uppfattas av den moderna, datortillvanda människan kan man kanske undra. Många med kommersiellt intresse för växten vill helst ha superlativa, men mer intetsägande förled, som *prakt-*, *guld-* och *rosen-*. Här måste vi vara observanta så att inte en språkutarmning sker.

Fria kompositioner utan någon koppling alls till växten är tveksamma och ibland rent förkastliga. Ett exempel på en räckna namn som är som gjorda för att förväxlas är *lustiga Lotta*, *idoga Ida* och *ulliga Ulla* för tre *Tradescantia*-arter. Som om inte det var nog har vi *Impatiens*, där inte bara *flitiga Lisa* huserar, utan nu också *lyckliga Lotta*. Vi bör inte uppmuntra till att öka antalet namn av denna typ. Där emot finns verkligt trevliga fria kreatio-

ner som är mycket passande, om man känner till bakgrunden till namnet, och dessutom lätta att komma ihåg. Det gäller *lille artilleristen*, som har fått sitt namn efter sitt märkliga sätt att med en liten knall plötsligt öppna sina blomknoppar varvid ett "rökmoln" av pollen sprids ut. Och bakom namnet *kejsarinnans förkläde* finns dels kejsarinnan Alexandra, Nikolai II:s gemål, som givit upphov till artepitetet *alexandrae* i det vetenskapliga namnet, dels växtens lustiga, gulvita högblad, som påminner om skrynkliga förkläden.

Namnstandard för vilda växter

Det finns en lång svensk och nordisk tradition för namn på inhemska, vilda växter. Det är angeläget att botanister sprider kunskap om denna tradition och att vi också hjälps åt att inte försvåra för alla namnanvändare, genom att skapa nya namn där redan väletablerade finns.

Att vi har en lång tradition för svenska namn på våra vilda växter är uppenbart inte känt alls av vissa inom kulturväxtbranschen. I handeln kan man sälja *brunnäva* under namnet *änka i sorg*, *kvanne* som *änglaört*, *vitreseda* som *axreseda* och *vårbrodd* som *vaniljgräs*.

Generella riktlinjer

Namn bör vara så korta och lättuttalade som möjligt. Kan man förkorta namn är det att föredra. Namnen behöver inte i varje fall ge en entydig beskrivning av växten. Så har t.ex. det tidigare, längre *spärrgrenigt oxbär* kortats till *spärroxbär*, liksom *brokbladig berberis* till *brokberberis*.

Om namnbruket i släktet redan har en etablerad språkdräkt bör denna bibehållas. Är de flesta namn i ett större släkte enordsnamn bör man fortsätta att skapa sådana, är de tvåordsnamn bör man fort-

sätta med sådana. I kaprifolssläktet *Lonicera* är de flesta namn enordsnamn, t ex *alptry*, *fagertry*, och *spansktry*. När några arter skulle få nya svenska namn baserade på geografiskt ursprung valdes därför *kinestry*, i stället för *kinesisk try* och *spansktry*, i stället för *spansk try*. Absolut konsekvens är i praktiken svår att alltid uppnå. Äldre namn behöver därför inte ändras automatiskt bara för att de är inkonsekventa.

Måste namnet alltid spegla växtsystematiken? Nej, inte om den ger alltför klumpiga eller löjliga namn. Beträffande svenska namns fria förhållande till växtsystematiken bör vi också komma ihåg att det är stor skillnad på huvudledet och de övriga, vanligen beskrivande namndlarna. För huvudledet är det absolut önskvärt med konsekvens och stabilitet. För den beskrivande namndelen är det däremot önskvärt med stor variation, vilket bl.a. det just nämnda kaprifolssläktet var ett bra exempel på.

Namnen ska gärna berätta något om växten. Beskrivande ord behöver dock inte vara så specificerade att det alltid otvetydigt framgår vilken del av växten de syftar på. Detaljbeskrivande förled blir ofta för långa. Förled som *vit*, *guld*, *borst* kan syfta på växtens blad (*guldlönn*), blommor (*vitpytta*), frukter (*vit trolldruva*) eller annan påtaglig del av växten (*borstnejlika*). Detta utesluter inte att vi kan ha uttryck som *vitfruktig*, *gulblommig*, *borsttaggig*, om vi märker att namnet annars lätt leder till misstolkning.

Ordformen bör vara korrekt. Uttryck som *tulpanblommande pelargon* och *enkelblommande tulpan* är språkligt inkorrekta. Det bör vara *tulpanblommig* och *enkelblommig*. Avsikten är att beskriva utseendet hos blomman. Efterledet *-blommande*

annons:
Språkkonsulterna_annons_stående.pdf

går utmärkt att använda om man exempelvis vill beskriva blomningstiden hos en växt: *höstblommande*, *vårblommande* etc.

Namn kan också bygga på ett specifikt användningsområde. Här bör vi undvika att ta upp alltför udda användningsområden bl.a. med tanke på att andra områden kanske kommer att dominera vid en senare tid. Namn bör alltså vara tämligen tidlösa. Särskilt bör vi undvika att skapa namn som bygger på udda odlingssätt, t.ex. med förled som *tråg-* och *bonsai-*.

Namn bör inte bestå av fler än två ord. Nuvarande undantag utgör de ca 20 äldre namn som existerar sedan tidigare, t.ex. *jungfrun i det gröna*, *natt och dag*, *de resandes träd*, *Moses brinnande buske*, *prins Gustafs öga* och *gubben på berget*.

Namn får inte förlöjliga eller vara anstötliga. I dag anser många att gamla namn som myntades på 1800-talet, under en tid när en annan människosyn rådde, t.ex. *negerhirs*, inte bör eller kan användas. Vi har nu för detta prydnadsgräs, som åter kommit på modet, i stället föreslagit det nya namnet *pärlihirs*. Det är en översättning av det engelska namnet *pearl millet*.

Superlativer ska man vara försiktig med. Vissa förled, t.ex. *prakt-*, har använts till den grad att de blivit utslitna och förlorat litet av sin mening. Rent förkastliga är epitet som endast satts för att "sälja" växten, men som i övrigt inte har någon koppling till den.

Vår inriktning bör vara att skapa namn som är välfunna och talande hellre än bara vackra. *Uvularia* kallas *guldklockelilja* i äldre floror. I olika trädgårdsböcker har den fått det trista och missledande namnet *sorgklocka*, troligen på grund av de

"sorgset" hängande blommorna. I *Kulturväxtlexikon* heter den *guldrams*. *Uvularia* står mycket nära ramssläktingarna i släktet *Polygonatum*. Det alternativa namnförslaget som vi övervägde var *spenrams*. Det vetenskapliga släktnamnet syftar på spenar, och utseendet hos de unga blommorna associerar också till spenar. Det namnet skulle vara lättare att komma ihåg än alla de *guld*-växter som redan finns och troligen också ha längre hållbarhet.

Vid skapandet av nya inhemska namn bör man dessutom ha viss framförhållning. Med det menas att vi bör vara observanta på eventuella framtida introduktioner av andra växter, så att vi inte försvårar namngivningen av dessa. *Sutera cordata* introducerades först i Sverige med sorten som kallades *Snowflake*. Arten fick då sitt svenska namn, *snöflinga*, utifrån detta sortnamn. Att det kan finnas vissa risker med ett sådant förfarande visade sig snabbt. Det finns nu *Sutera*-sorter med lila blommor! Men å andra sidan är det ingen katastrof. Det finns vita sorter av blåsippor och blå sorter av vitsippor. Inte för ett ögonblick ifrågasätter vi de svenska namnen på dessa välkända svenska växter.

Björn Aldén är intendent vid Göteborgs botaniska trädgård samt en av författarna till Kulturväxtlexikon och en av de ansvariga bakom Svensk Kulturväxtdatabas.

LÄS MERA

Kulturväxtlexikon, Natur och Kultur, 1998
Svensk Kulturväxtdatabas (SKUD)

<<http://skud.ngb.se>>

Checklista över Nordens kärllväxter

<<http://linnaeus.nrm.se/flora/chk>>

annons folkuniversitetet: folkun0912.pdf

Besked på hög bildningsnivå

OLLE JOSEPHSON

I början av sommaren kunde Språknämnden efter flera års arbete publicera den stora *Språkriktighetsboken*. Den presenteras här av Olle Josephson, Språknämndens föreståndare. I förbifarten får läsaren av denna artikel svar på tjugo av de vanligaste och mer komplicerade språkriktighetsfrågorna.

”**A**tt *valt* används om både riktning och befintlighet hör ännu så länge talspråket till. I skrift, där det bruket är mycket ovanligt, bör den traditionella uppdelningen mellan *var* och *valt* alltså jämt upprätthållas. Det bör alltså heta *Vart går du?* men *Var är du?* Utan den distinktionen tappar vi en betydelsenjans.

Förlusten behöver nu inte vara särskilt allvarlig. Svenskan skulle klara att åtskillnaden mellan riktning och befintlighet försvann för frågeorden *var/valt*. Inte heller behöver man anmärka på personer som i talspråket använder *valt* i stället för *var*. Det här är ett av de många områden

där det finns en skillnad mellan skrift och många människors tal.”

Ovanstående rekommendation står att läsa på sidan 197 i *Språkriktighetsboken* som Svenska språknämnden publicerade i början av sommaren. Den är ganska typisk för boken. Råd och rekommendationer gäller skriven svenska, även om talspråket kan föras in i resonemanget. Den som kan läsa rätt innantill får ett tydligt besked: i skrift bör man skilja på *var* och *valt*. Samtidigt är rådet inte fullständigt kategoriskt. Det kan hända att distinktionen så småningom försvinner till följd av det utbredda bruket av *valt* för *var* i tal. Läsaren ges visst utrymme att tänka själv.

Språkriktighetsboken omfattar ungefär 400 sidor och 57 kapitel. Varje kapitel är ägnat ett särskilt språkriktighetsproblem. Kan man skriva *Jag såg han?* (Nej!) Kan man ha mer än två *dels* i en mening? (Ja!) Bör man skriva *kommer läsa* eller *kommer att läsa*. (Båda går bra!)

Under många rubriker döljer sig dock betydligt mer än en enda språkriktighets-

fråga. I exempelvis kapitlet "Verb med (onödiga) partiklar" (*Hon ska starta upp ett nytt företag*) diskuteras förutom *starta upp* också *öppna upp*, *följa upp*, *kopiera upp*, *använda upp*, *minska ner*, *släcka ner*, *provocera fram*, *prioritera bort*, *hala ner* och åtskilliga andra verb. I den avslutande rekommendationen konstateras att "det finns i praktiken sällan anledning att klaga på verbpartiklar som *upp*, *ner*, *till* eller *bort* i svenskan. Dessa småord är orättvist följda".

I ett kapitel som "Placering av negationer" behandlas åtminstone tre olika konstruktionstyper. Den första är *Den dagen hade inte något blivit uppdaterat* i förhållande till *Den dagen hade något inte blivit uppdaterat*. Den andra är *De tror inte att deras organisation hamnar i bråk* kontra *De tror att deras organisation inte hamnar i bråk*. Och den tredje gäller samordning av negerat och icke negerat led: *Det är sådana smitningsolyckor där offren inte påträffats eller gömts undan*. I det första fallet avgör betydelsen var negationen placeras. I det andra fallet betyder båda konstruktionerna i stort sett det samma och går lika bra att använda. I det tredje fallet rekommenderas en omformulering, t.ex. så att det negerade ledet kommer sist: *Det är sådana smitningsolyckor där offren gömts undan eller inte påträffats*.

I realiteten rymmer därför *Språkriktighetsboken* synpunkter på och rekommendationer om minst ett par hundra av de vanligaste språkriktighetsfrågorna.

De kapitelavslutande rekommendationerna blir säkert de mest citerade partier-

na av boken – den här artikeln börjar med ett sådant citat. Men de är bara en mindre del av boken. Varje kapitel inleds med en kort definition av problemet. Sedan följer ett faktaavsnitt med grammatiska analyser, uppgifter om bruket, jämförelser med andra språk, ibland en historisk bakgrund o.s.v. I kapitlet om verb med partikel finns exempelvis en analys av hur partiklarna vanligen förändrar verb betydelsen i ord som *köpa ut*, *festa upp*, *slarva bort* etc. Faktaavsnittet är den i särklass längsta delen av varje kapitel.

Att bara ta del av problemdefinitionen och rekommendationen är en fullt möjlig läsart för den som vill ha ett skrivråd och inget annat. Men då blir man inte så mycket klokare; man lyder order – som ibland kan förefalla diffusa. Många läsare vill begripa motiven för rekommenda-

tionerna, de vill kanske få en inblick i hur och varför normer förskjutits eller till och med skaffa sig kunskaper för att självständigt ta ställning i språkriktighetsfrågor. Då måste de också läsa de resonerande faktaavsnitten.

Två avväganden har styrt ämnesurvalet i *Språkriktighetsboken*. För det första behandlas i princip inte problem som kan slås upp i ordlistor och regelsamlingar. Hur *video* böjs i flertal (*videor*) får man slå upp i Svenska Akademiens ordlista. Att sammansättningar med flerordigt namn som förled skrivs med bindestreck (*Astrid Lindgren-filmer*) står i Svenska skrivregler.

För det andra ska problemen höra till dem som folk ofta frågar efter. De finns i språkspalter, i skolans svenskböcker och

Läsaren får råd,
men ges också
visst utrymme att
tänka själv.

inte minst bland de över tiotusen frågor Svenska språknämnden får varje år. Lite förenklat kan de sägas vara av tre slag.

Den första sorten gäller väletablerade skillnader mellan tal och skrift. Det handlar om vanliga talspråkskonstruktioner som – än så länge – är mycket ovanliga i skrift. Det finns en ganska bred enighet om att de bör hållas utanför skriftspråket, och det är också Språkriktighetsbokens uppfattning. *Var* och *vart* hör till denna kategori. Hit hör också så kallat dubbelt supinum. *Om jag hade hunnit ringt henne hade det inte varit några problem* är en vanlig talspråkskonstruktion, men i skriftspråket måste det heta *hunnit ringa*. *Han* är en gammal objektsform (ackusativ) i många regionala varianter av svenskan, men i skrift ska objektsformen vara *honom: de såg honom*. De här problemen är relativt få. Rekommendationerna är okomplicerade, men i faktaavsnittet behövs det ofta visas att tal och skrift fungerar på olika villkor. Normerna för den ena språkarten kan inte enkelt överföras till den andra.

Den andra sorten är käpphästarna. De är kategoriska normföreställningar som inte sammanfaller med det reellt existerande språkbruket. Därför dyker de ständigt upp i språkriktighetsdiskussionerna: *Före jul* eller *innan jul*? *Större än mig* eller *större än jag*? *Till de som* eller *till dem som*? *Det finns varken tid eller pengar* eller *det finns vare sig tid eller pengar*? Gemensamt för käpphästarna är att rekommendationerna i Språkriktighetsboken oftast innebär ett konstaterande att alternativen i allt väsentligt är likvärdiga och går lika bra att använda – det gäller i hög grad de fyra ovanstående exemplen. Sådana besked kan vara märkligt uppskakande, eftersom de omkullkastar vad som kan tyckas vara

enkla, rediga regler. Därför behövs en grundlig utredning i faktaavsnittet.

Verkliga problem

Den tredje sorten är de verkliga formulering- och tolkningsproblemen. Skribenten är reellt osäker på hur man uttrycker sig vettigast och tydligast, och läsarna kan ibland ha tolkningsproblem inför de mindre lyckade alternativen. Betyder *Gustafs och Emmas barn* det samma som *Gustaf och Emmas barn*? *Alla tre familjerna hade lämnat sin bil hemma* eller *sina bilar hemma*? Hur väljer man mellan *sin* och *hans/hennes/deras*; vems väska syftar man på när man skriver *Han bad henne hämta sin väska*? När det går det bra att använda grammatiskt ofullständiga meningar som *Detta för att arbetet skulle gå fortare* eller *Ett lika kostsamt som obegripligt projekt*? Och hur skriver man könsneutralt i en mening som *Kunden måste bestämma sig för vilket betalningssätt han/den/han eller hon föredrar*?

I fall som dessa är alternativen sällan likvärdiga, men inget av dem kan avfärdas. De fungerar olika i olika sammanhang. *Gustaf och Emmas barn* måste syfta på parets gemensamma barn; det behöver inte *Gustafs och Emmas barn* göra. *Sin bil* – eller *bilen* – är att föredra om man tänker på att familjerna hade bil i största allmänhet. Men avser man högst specifika bilar är den andra konstruktionen bättre, t.ex. *sina gamla risiga bilar*. Meningen *Han bad henne hämta sin väska* är tvetydig, men blir oftast entydig av sammanhanget. Skulle sammanhanget inte förtydliga, får man omformulera. Om en grammatiskt ofullständig mening fungerar avgörs mestadels av betydelseförhållandet till föregående mening. Som könsneutralt pronomen rekommenderar Språkriktighetsbo-

ken i första hand *den*, i vissa sammanhang *han* eller *hon*, men ofta är det bättre att omformulera.

De flesta språkriktighetsproblemen hör i första hand till den tredje gruppen. De kräver ordentliga utredningar, och rekommendationerna måste ofrånkomligen bli nyanserade och inte sällan försiktiga.

Språkriktighetsboken är därför i hög grad en resonerande bok. Det var länge sedan det kom böcker om svenska med motsvarande ambitionsnivå; man får nog gå tillbaka till Åke Åkermalms *Modern svenska* från 1966 eller Erik Wellanders *Riktig svenska* (fjärde upplagan 1973) för att hitta motstycken. Också dessa böcker resonerar, ofta klokt, men Språkriktighetsboken resonerar ännu mer. Det beror på förändringar i det svenska språksamhället.

Jämfört med 1960- och 1970-talet är skribenterna mångdubbelt fler, och det finns många fler olika slags texter. Bildningsnivån är också högre än för trettio, fyrtio år sedan. Vanliga sakprosaskriben-

ter behärskar nog inte mer grammatik än tidigare generationer. Men de har större förtrogenhet med skriftspråket och större vana att efter eget omdöme lösa textproblem av olika slag. Det innebär att en modern språkriktighetsbok inte kan lita till sammanhangslösa grammatiska analyser som mynnar ut i en rekommendation som reservationslöst kan följas oavsett texttyp, syfte och läsare. I mycket högre grad måste den utreda, diskutera och ge förslag som läsaren själv kan ta ställning till.

Därför kan man säga att Språkriktighetsboken ställer högre krav på sina läsare än motsvarigheterna från 1900-talet. Det ska man vara glad för. Det visar att skrivkunnigheten går framåt i Sverige. ■

Språkriktighetsboken har utarbetats på Svenska språknämndens sekretariat med Jan Svanlund som huvudredaktör. Ett trettiotal språkvetare, språkvårdare och erfarna skribenter har på olika sätt deltagit i arbetet med boken. Den kan köpas i bokhandeln eller beställas från Svenska språknämnden.

Sex språkriktighetsfaktorer

För det mesta är det enkelt att avgöra om ett uttryck är korrekt eller inte. Man slår upp i ordböcker eller handböcker, och i något mer komplicerade fall ringer eller e-postar man till Språknämnden. Men om det är ett alldeles nytt problem? I inledningen till *Språkriktighetsboken* nämns sex faktorer att väga samman när man ska avgöra vad som är korrekt.

- Hur etablerat uttryckssättet är i bruket.
- Hur accepterat uttryckssättet är bland språkbrukarna.
- Hur accepterat uttryckssättet är bland normauktoriteter, till exempel språkvårdare och lärare.
- Hur väl uttryckssättet stämmer med språkssystemet i övrigt.
- Hur väl uttryckssättet stämmer med den skriftspråkliga traditionen.
- Hur väl uttryckssättet fungerar i olika kommunikativa sammanhang

Kursnamn

Skall det vara stor eller liten bokstav i namn på kurser?

Kursansvarig

Svar: Ibland kan det vara svårt att avgöra vad som är namn (= stor bokstav) och vad som bara är beskrivande benämning (= liten bokstav). Men gäller det kursbenämningar som presenterar ett allmänt, vedertaget ämne, skriver man med liten bokstav: "Jag vill läsa kursen *företagsekonomi 5 p.*" Stor bokstav kräver mer specifika namn: "Välkommen till kursen *Så botar du själslig oro.*"

En helt annan sak är förstås att man kan vilja ha stor bokstav av grafiska skäl när kursbenämningar står som rubrik eller som ett led i en lista där alla ämnen står på ny rad.

Ola Karlsson

Sudoku

Heter det en eller ett *sudoku*? Och vad blir det i plural?

Undrande

Svar: *Sudoku*, som är benämningen på sommarens fluga, har mestadels kommit

att behandlas som n-ord (*en sudoku, sudokun*) i svenskan, vilket inte är så lyckat. Pluralformen blir nämligen besvärlig i främmande n-ord som slutar på annan obetonad vokal än *a* eller *e*. Plural på *s* avråder vi från, eftersom man inte kan lägga till bestämd ändelse *-na* till den. Med n-genus får man välja mellan *flera sudokur* (jämför *hustru, hustrur*) och *flera sudokuer* (jämför *haiku, haikuer*). Med t-genus blir det helt problemfritt: *ett sudoku, sudokut, flera sudokun*. Vi rekommenderar därför t-genus.

Ordet uttalas med betoning på *o*, som uttalas *å*.

Claes Garlén

Rent av

Min redaktör strök *rent av* och ersatte detta med *till och med* i detta fall: "Därför känner jag i dag ånger. Ånger, ruelse, ja, skuld, rent av." Var den ändringen befogad?

Mattias

Svar: Nej, jag förstår inte varför redaktören strök *rent av* till förmån för *till och med*. Jag tycker faktiskt att *rent av* passar mycket bättre

här, både betydelsemässigt och stilistiskt. Uttrycket *rent av* är ett förstärkande uttryck och kan som sådant användas i lite olika sammanhang. Du använder *rent av* här för att bekräfta ordet *skuld*, alltså i betydelsen 'faktiskt, egentligen'. Uttrycket *rent av* kan naturligtvis också betyda 'till och med'. Men *till och med* anger att någonting är lite oväntat eller förbluffande.

Rent av är också bra stilistiskt, eftersom det passar ljudmässigt och rytmiskt mycket bättre än *till och med*. Ljudmässigt finns det samband med *r* i *ruelse*, och med det rytmiska menar jag ordlängden.

Erika Lyly

Digital och elektronisk

Har ni några råd kring användningen av orden *digital*, *digitaliserad* – eller kanske *elektronisk*, då man ska beskriva att tjänster görs "automatiskt" via datorn.

"Digitaliserade samhällstjänster" skulle kunna vara att medborgaren själv kan kolla dagiskön via sin hemdator. Men hur skriver man det med få, enkla ord så

att vanliga människor snabbt förstår vad man menar?

Karin Forsman

Svar: Termerna *digital* och *elektronisk* används ofta onyanserat om olika företeelser med anknytning till datorvärlden. Dock har *elektronisk* stor övervikt i bruket. Vi rekommenderar

Termerna *digital* och *elektronisk* används ofta onyanserat om olika företeelser med anknytning till datorvärlden.

också att *elektronisk* används när man avser teknik och överföring i allmänhet, som i *elektroniskt dokument*, *elektronisk signatur*, *elektronisk handel*, *elektronisk post*. *Digital* hör hemma i sammanhang som specifikt rör hur data representeras och lagras. Det är nog mest av intresse för den tekniskt insatte. Ett exempel där *digital* passar är *digital tv* i motsats till *analog*. Men det ligger ju utanför datorområ-

det. Ordet *digitaliserad* betonar processen att digitalisera något, snarare än resultatet.

I ditt exempel skulle alltså *elektronisk* tjänst vara att föredra, såvida man inte vill säga *datoriserad*.

Rickard Domeij

Nollnolltalet

Vad heter det decennium vi lever i nu? Det förra decenniet var *90-talet* (*nittioåret*), eller *1990-talet* (*nittonhundranittioåret*). Nästa årtionde blir förmodligen *10-talet* (*tioåret*), eller *2010-talet* (*tjugohundratioåret*). Men vad ska vi kalla det innevarande? Jag hittar inget som verkar fungera analogt med de andra. *00-talet* (*nollnoll-talet*) eller *0-talet* låter inte bra. *Entalet* blir missvisande. Somliga jag pratat med säger *2000-talet*, men det betecknar ju hela seklet. Att undvika det genom omskrivning till exempelvis "2000-talets första årtionde" kommer nog inte gå framöver, med tanke på hur ofta vi refererar till företeelser i gångna decennier – *50-talsbilar*, *80-talsfrisyrer* etc. Det här kan väl knappast vara ett nytt problem, eller?

Vad kallade svenskarna för hundra år sedan det första decenniet?

Peter Ryderberg

Svar: Det enda seriösa förslag som framkommit i denna diskussion är *00-talet* (med bokstäver *nollnolltalet*). Det är i dag ett relativt etablerat uttryck. Om detta skrev Sture Allén i *Språk-vård* 1981/2. Där berättar han bl.a. att *00-talet* använts sporadiskt om 1900-talets första decennium.

Det är kanske det minst dåliga förslaget snarare än det bästa. Många har reagerat på *nollnoll* och associerar till *dubbelnolla* eller tycker att sådana reduplikationer låter primitiva eller mindre seriösa.

Det kunde naturligtvis gott heta *nolltalet*. Problemet är när man vill skriva detta uttryck med siffror. När man skriver *tioåret*, *tjugotalet*, *trettioåret* o.s.v. med siffror, innebär det ju att man skriver talet med två siffror – en tiotalssiffra och en entalssiffra, i det här fallet en nolla. Om man säger *nolltalet*, hur skulle man då skriva det med siffror – *0-talet* eller *00-talet*? Säkerligen som det sista, för att få ett skrivsätt

som överensstämmer med hur man skriver övriga tiotal. Om man nu vill skriva *00-talet*, så verkar det konstigt att det skulle utläsas *nolltalet*.

Ola Karlsson

På min höjd

Slogs av ett språkligt problem i en text som jag redigerar. Skribenten har skrivit "Jag kan på sin höjd konstatera att ...". Det låter lite konstigt, men jag kan inte hitta någon bra grammatisk förklaring till varför man inte kan skriva så.

Ulrika Halvarsson,
Internetworld

Svar: Uttrycket på *sin höjd* är ett stelnat uttryck som inte böjs. Då gäller alltså inte regeln att *sin* syftar på subjektet i satsen. Det innebär att man bör kunna skriva "Jag kan på sin höjd konstatera att ..." Men det blir ändå lite påfallande, i synnerhet när uttrycket hamnar så nära *jag*. Därför undviker man helst *på sin höjd* ihop med *jag, du, vi* och *ni*. Däremot är det ju inte störande i fall som "Han kan på sin höjd konstatera att...", "Man kan på sin höjd

konstatera att ...", "De kan på sin höjd konstatera att...", trots att *sin* här inte heller syftar på subjektet (*han, man, de*).

Birgitta Lindgren

Bättre än befarat

Min kollega anser att det är på sin plats att skriva "Resultatet var bättre än befarat". Själv tycker jag det rimmar illa. Jag vill ha det till att "Resultatet var bättre än förväntat" eller att "Resultatet var inte lika dåligt som befarat." För mig är *befarat* negativt laddat och därmed fungerar det inte att koppla samman det med ordet *bättre*. Men enligt min kollega så användes *bättre än befarat* i Dagens Industri härom dagen och själv ser han ingen konflikt mellan de båda orden.

Pia Lerigon, Swedbank
Markets Equity

Svar: Visst kan man skriva *bättre än befarat*. Genom att använda *befara* uttrycker man att man själv eller någon annan har hyst farhågor för att resultatet skulle bli dåligt. Självklart kan man också säga "Resultatet var inte lika dåligt som

befarat".

Naturligtvis vore även "Resultatet var bättre än förväntat" en korrekt och rimlig formulering. Med denna anger man närmast att man hade trott eller förutsett att resultatet skulle bli bra men att det faktiskt blev ännu bättre än så.

Claes Garlén

Spegla upp

På mitt arbete så använder vi oss ofta av en managementklygscha som jag inte riktigt har förstått innebörden av. Om jag ska vara helt ärlig så misstänker jag att uttrycket är egenpåkittat. Uttrycket är *spegla upp*. Man kan t.ex. *spegla upp en idé, ett förslag, en målbild* etcetera. Hur ligger det till?

Mathias Jonsson, Alecta
pensionsförsäkring

Svar: Frasen *spegla upp* har vi hittills bara kunnat belägga som datorslang, t.ex. "det är ju alltid säkrast att spegla upp filen till 1024 K" eller "jag konfigurerar raid-kortet att spegla upp diskarna igen". Att *spegla* betyder enligt Svenska datatermgruppen 'dubblera

FRÅGOR OCH SVAR

www.språknämnden.se www.spraknamnden.se

en datamängd för att få större åtkomst eller säkerhet'. Partikelkonstruktionen *spegla upp* innebär att man framhäver att processen ska föras till sitt slut, jämför till exempel *elda* och *elda upp* eller *äta* och *äta upp*.

Den överförda betydelse Mathias Jonsson nämner verkar alldeles ny. Att *spegla upp* en idé eller ett förslag skulle då innebära att någon annan eller några andra än förslagsställaren tar hand om idén och kanske försöker utveckla vad den innebär. Men på Språknämnden kan vi inte belägga den betydelsen med säkerhet. Finns det någon läsare som hört ordet, utanför datorsammanhang, och kan rapportera till oss? Vårt allmänna råd är dock att man tills vidare bör undvika detta svårtolkbara uttryck utanför de allra innersta kretsarna.

Olle Josephson

Manfallen

Jag undrar om man kan "böja" ordet *manfall* så att man kan skriva "De båda manfallna lagen hade svårt att göra mål". Även om ordet inte finns, strider det mot några språkregler?

Mattias Boström

Svar: Man kan lugnt säga att adjektivet *manfallna* (eller den tänkta grundformen *manfallen*) inte finns i den meningen att ordböcker tar upp det. Däremot har jag via sökmotorn Google hittat två belägg på ordet använt på samma sätt som i ditt exempel. Det är inte på något sätt svårt att förstå vad *manfallen* betyder här. Och begriplighet är ett kriterium – dock inte det enda – på om man ska kunna acceptera

Manfallen passar
inte riktigt in.

ett ord eller inte.

Ett annat kriterium är om det passar in i språksystemet. Det är tveksamt med *manfallen*. Vi har ju *falla* till *falla*, men det finns inget verb *manfalla* som skulle ge upphov till *manfallen*.

Däremot har vi substantivet *manfall*. Det är ett mycket gammalt ord i svenskan, men man har inte skapat några som helst nya ord utgående från det.

Man kan alltså inte riktigt säga att *manfallen* passar in i det svenska språksystemet. Men ordet är ändå begripligt

i sitt sammanhang och kan verka skojigt. De gör ju inget att det (nästan) rimmar på *handfallen*. Det är inte otillåtet att vara språkligt kreativ, och *manfallen* bör kunna accepteras i informell stil.

Erika Lyly

Speca eller spesa

Hur gör man med förkortningen *spec* som flitigt används inom IT-branschen? Att använda hela ordet *specifikation* känns för tungt för de flesta, än värre blir det med verbet *specificera* för *spec*, som innebär att man uppställer en *spec* och därigenom specificerar en teknisk lösning.

Det känns tråkigt att skriva *spec* med *c*, men alla gör det. Vore det otänkbart att bilda nya ord *spes* och *spesa*?

Mattias Björnerstedt

Svar: Det är inte alls otänkbart utan tvärtom att rekommendera. Det är däremot fel att stava ord som uttalas /spe:s/ och /spe:sa/ som *spec* resp. *spec*.

Det är inte något konstigt att kortformer avviker lite från grundordet i syfte att bättre passa svenskans

stavningssystem. Jämför *porr* – *pornografi*, *logga* – *logotyp*.

Claes Garlén

Snask och godis

Jag och min 75-åriga mor har en diskussion om ordet *snask*: Jag tycker det låter hemskt och mycket föråldrat i betydelsen 'godis'. Jag vet ingen mer än hon som använder ordet så. Är det ett regionalt fenomen männe? Mor kommer från Värmland, jag själv är uppvuxen i Norrbotten och har bott i Skåne i drygt 20 år. Där har ingen jag hört eller läst använt ordet *snask*. Däremot *snaskig*, men det är ju en annan femma.

Jag vet att ordet står i senaste upplagan av Svenska Akademiens ordlista, men har ni någon kommentar till dess användning? Jag skulle säga att ordet *snask* är på utdöende.

Bodil Andersson 40+

Svar: Ordet *snask* i betydelsen 'godis' är inte så vanligt som tidigare. Ännu på 1970-talet var det relativt frekvent i en tidning som Dagens Nyheter, men på 1990-talet minskar förekomsten väsentligt. I dag är betydelsen 'snuskigheter,

svinerier' (av ofta ganska milt slag) betydligt vanligare för ordet. Jag skulle tro att *snaskets* försvinnande är resultatet av en lyckad kampanj från alla snaskförsäljande butiker som ville undvika en beteckning som kan associeras med *snaskig*. På 1980-talet etableras ordet *lösgodis* och godisförsäljningen ökar kraftigt. *Lössnask* var det aldrig tal om.

Jag tror inte ordet är regionalt. Det förekommer t.ex. ofta i Ann-Charlotte Alvefors 70-talsromaner om Gertrud, som utspelar sig i 50- och 60-talets Småland. Själv är jag född 1950 och uppvuxen i Vällingby, men

Snask i betydelsen 'godis' är numera ett något föråldrat ord, men det är inte fel att använda det.

slutade säga *snask* för kanske femton år sedan. *Snask* i betydelsen 'godis' är alltså numera ett något föråldrat ord, men man kan inte säga att det är fel att använda det.

Olle Josephson

Nagel eller vagel

Jag och mina vänner har bråkat ett tag om ett uttryck. Vi undrar om man säger *som en nagel i ögat* eller *som en vagel i ögat*. Kanske båda? Vi undrar vilket av uttrycket som är äldst, och om något kan räknas som talspråk.

Robert Nilsson

Svar: Det heter *som en nagel i ögat* eller *vara en nagel i ögat*. *Nagel* betyder här en sorts spik. Uttrycken går tillbaka på en bibeltext.

I Bibel 2000 står det i 4 Mos 33:55: "Men om ni inte fördriver landets invånare, då kommer de som ni lämnar kvar att bli taggar i era ögon och pikar i era kroppar." I 1917 är översättning står det *törnen*. Men i äldre översättningar står det *nagel*.

Att man i dag ibland säger *vagel i ögat* beror på att många inte känner till den här betydelsen av *nagel*. Det rimmande ordet *vagel* verkar därför sannolikt – det är ett obehag som många har egen erfarenhet av.

Birgitta Lindgren

Att fråga efter rätt kunskaper

ERIKA LYLY

Språktest i svenska blev en brännhet fråga i valrörelsen 2002, när folkpartiet lade fram ett förslag om språktest i svenska som krav för svenskt medborgarskap. Debatten kom enbart att gälla personer som inte har svenska som modersmål. Men också den som är född med svenskan kan bli svensktestad. Erika Lyly överblickar aktuella språktest i svenska avsedda för vuxna. De fungerar bäst när de siktar mot speciella uppgifter som väntar testpersonerna.

Frågan om man borde ha språktest i svenska var för några år sedan hett stoff i den politiska debatten. Problemet då var om det var berättigat att ha språktest i svenska som krav för svenskt medborgarskap eller inte. Svaret från politiskt håll och från språklig expertis var att det inte var rimligt att införa språktest

i det sammanhanget. Det ansågs att det kunde vara diskriminerande. Det har faktiskt tidigare krävts intyg på behärskning av svenska av personer som sökt svenskt medborgarskap, men detta krav ansågs med tiden så meningslöst och godtyckligt att man på 1970-talet upphörde med intygen.

Språktest har traditionellt använts för diagnostik och kunskapskontroll inom språkundervisningen. Språktest i svenska används i dag för att testa sökandes behörighet för bl.a. högre studier och som grund för antagning till vissa högskolor. Dessutom används språktest i svenska i mycket begränsad utsträckning inom arbetslivet. Det finns alltså ett antal språktest i svenska som det finns skäl att inventera. De presenteras i den här artikeln. Jag har koncentrerat mig på de test som är avsedda för vuxna.

Tidigare hade språktesten en inriktning på grammatik och lexikon. Att be-

härskra ett språk innebar att behärska språkets ordförråd och grammatiska struktur, ansåg man. Man var alltså inte medveten om betydelsen av de yttre betingelser som orden och formerna alltid omges och styrs av. I dagens språktest märker man en tydlig förskjutning; testen är konstruerade med tanke på vad testpersonerna ska använda språket till, och hur de med språkliga medel kan uppnå ett visst syfte. Dagens språktest, åtminstone de som står på vetenskaplig grund, prövar alltså vad språkvetare brukar kalla pragmatisk språkförmåga.

En på senare tid mycket använd handbok för testkonstruktörer, med en klart uttalad pragmatisk inriktning, är *Language Testing in Practice* av Bachman och Palmer. Den har även haft betydelse för de svenska testen. Författarna har på ett åskådligt sätt skapat en mycket användbar modell för vad språkförmågan är för något. De utgår från att språkförmågan primärt består av vad de kallar en organisatorisk kompetens och en pragmatisk kompetens. Den organisatoriska kompetensen innefattar både kunskapen om ord, ordböjning, grammatik och förmågan att sammanföra de formella språkliga enheterna till text. Den pragmatiska kompetensen rör förmågan att använda språket för rätt syfte och anpassa det socialt, genremässigt och stilistiskt. Till detta kopplar de en så kallad strategisk kompetens, som innefattar sådant som planering, problemlösning och värdering. Tar man hänsyn till alla dessa kompetenser får det viktiga konsekvenser för språktesten.

Ett annat användbart underlag för testkonstruktörer är Europarådets nivåskala. Den ingår i Europarådets publikation *A Common European Framework of Reference for Languages*, som är resultatet

av flerårig forskning, utförd av ledande tillämpade lingvister och pedagogiska specialister från 41 medlemsländer. Nivåskalan kan beskrivas som en checklista där man explicit anger vad språkinlärare kunskapsnivå för kunskapsnivå ska lära sig för att kunna använda språket kommunikativt.

I nivåskalan finns tre kunskapsnivåer A, B och C, där C är den högsta. Det överordnade begreppet, som all inläring ska syfta till, är kommunikativ språkfärdighet. Därmed avses nog så traditionella språkfärdigheter: förstå tal och skrift, tala och skriva. I nivåskalan finns också en nivålistning för kvalitativa aspekter som genremässig och stilistisk bredd, grammatisk korrekthet, flyt, förmåga att föra dialog och diskutera och också förmågan att använda sambandsmarkörer och andra sammanbindande drag. Alla dessa färdigheter och aspekter är noggrant angivna för varje kunskapsnivå. Om man relaterar de svenska språktesten till nivåskalan befinner de sig på nivå C. Detta gäller givetvis enbart de test som rör svenska som andraspråk. Nivå C är i sin tur indelad i två nivåer, C1 och C2. Framför allt C1 är av intresse i det här sammanhanget. Klarar man den nivån, kan man förstå innehållet i längre komplicerade facktexter och skönlitterära texter samt uppfatta stilskillnader; man kan skriva en idiomatisk och välstrukturerad text av viss längd; man kan förstå talat språk även om det inte är klart strukturerat; man kan i olika sociala och professionella sammanhang tala språket flytande och spontant utan att allt för mycket leta efter ord och uttryck.

Test för invandrare och utlänningar

Sfi-provet är ett nationellt prov som mäter elevernas språkkunskaper inom sfi-un-

dervisningen; förkortningen sfi betyder *svenska för invandrare*. Provet utarbetas vid Centrum för tvåspråkighetsforskning vid Stockholms universitet och är avsett att vara ett stöd för lärarna vid betygsättningen. Sfi-provet har en klar pragmatisk inriktning. Det är utformat så att det tydligt testar elevernas förmåga att använda språket som kommunikationsmedel. Provet är uppbyggt kring språkfärdigheterna läsförståelse, hörförståelse, skriftlig och muntlig förmåga. Stor vikt läggs vid elev-

ernas kommunikativa språkförmåga vid sidan av deras förmåga att hantera grammatiken, orden och fraserna. Se exempel i rutan här intill!

Tisus är ett nationellt behörighetsgivande test i svenska. Namnet *tisus* är en förkortning av *test i svenska för universitets- och högskolestudier*. Testet är avsett för studenter med utländsk gymnasieutbildning. Syftet är att kontrollera att studenterna har de färdigheter i svenska som behövs för att klara akademiska studier på svenska. För produktionen av testet ansvarar Institutionen för nordiska språk vid Stockholms universitet.

Tisus har en tydlig pragmatisk inriktning. Det är uppbyggt kring språkfärdigheterna läsförståelse, skriftlig färdighet och muntlig färdighet. Deltesten är konstruerade så att de speciellt framhäver de kunskaper som behövs för högskolestudier: förmågan att snabbt hitta viss information, förmågan att skapa en text som innehållsmässigt motsvarar den givna uppgiften och förmågan att beskriva, utreda, argumentera och spekulera. Vid den skriftliga uppgiften bedöms inte bara hanteringen

En uppgift i sfi-provet

Skriv en inbjudan

Du ska ha en fest om några veckor. Eftersom dina vänner kommer från olika länder vill du att de ska ta med sig mat från sina hemländer. Skriv ett kort och bjud en vän på festen.

Skriv varför du har fest, när och var festen är och be vännen ta med sig en maträtt från sitt land.

Den skrivande uppmanas vidare att börja och sluta inbjudningskortet på ett passande sätt. Skrivuppgiften följs av en uppgift där det gäller att koppla rätt social fras till rätt situation enligt följande:

Vad säger du?

Du har bjudit dina vänner på middag. Under middagen talar du med vännerna i olika situationer. Vad säger du? Läs om situationerna här under och välj rätt fras längst ner på sidan. Skriv frasens nummer till höger.

En av dessa situationer är *Vännerna tackar för maten. Vad säger du?* Det finns åtta svarsalternativ att välja mellan av typen: *Tack det är bra, Ja, det går bra, Det var så lite* m.fl. Här är det den sistnämnda frasen som ska kopplas till den aktuella situationen.

Ett tibus-prov i muntlig färdighet

Det muntliga provet är ett samtal mellan dig, en eller två andra deltagare och en testledare. En särskild bedömare är normalt också närvarande.

Samtalet inleds med en kort presentation av dig själv för de andra. Därefter följer en diskussion kring ett av nedanstående teman.

Testtagarna får tre diskussionsteman på förhand och uppmanas att förbereda sig genom att själva skaffa fram information från t.ex. tidningar, radio, tv och Internet. De får samtidigt också reda på enligt vilka grunder de kommer att bedömas.

av ordförråd och grammatik utan det läggs också stor vikt vid textens organisation och sammanhang. Vidare testas den kommunikativa förmågan.

Provet i svenska för utländsk vårdpersonal, förkortat PSV, är avsett för alla som har vårddyrkeslegitimation från annat land än Sverige och som inte har svenska som modersmål. Det är speciellt viktigt för personer som har sin utbildning från länder utanför EU/EES-området och som för att få svensk legitimation måste styrka att de har kunskaper i svenska. Provet anordnas av Folkuniversitetet. Det motsvarar nivå C1 på Europarådets nivåskala.

Detta språktest har en tydlig pragmatisk inriktning. Det är uppbyggt kring språkfärdigheterna läsförståelse, hörförståelse, skriftlig produktion och muntlig produktion. Syftet med läsförståelsen är att testa förmågan att snabbt hitta viss information, gärna i lag- och författnings-

text. Syftet med hörförståelsen är att kunna uppfatta vardagliga dialoger, siffror, namn, instruktioner m.m. och syftet med den skriftliga produktionen är att pröva förmågan att i skrift kunna ge råd, informera, resonera och utreda. Det muntliga provet går ut på att klara av ett vanligt socialt samtal och ett patient-samtal och att muntligt kunna beskriva och förklara saker som hör ihop med yrkesområdet. I testet ingår också ett moment som är olika beroende på yrkeskategori. Provet för t.ex. sjuksköterskor går ut på att testdeltagarna får lyssna på ett samtal mellan två sjuksköterskor och utifrån det skriva en rapport enligt given mall. Provet testar förmågan att överföra tal till skriftspråk, korrekt uppfatta och skriva ner provsvar,

namn på läkemedel, doseringar etc. och att för övrigt använda yrkesområdets specifika språk, ord och uttrycksätt.

Test för alla

Inte bara de som har annat modersmål än svenska får ibland sina svenskkunskaper testade. I utbildningssammanhang, och någon gång i arbetslivet, kan man råka ut för svenskttest, oavsett vilket modersmål man har. Ett sådant test är *högskoleprovet*, ett studiefärdighetstest. För att kunna delta i högskoleprovet förutsätts modersmålskompetens i svenska. Provets syfte är att mäta de sökandes förutsättningar att klara högskolestudier, oavsett studieinriktning. Högskoleprovet är inget specifikt språktest. Det mäter framför allt förmågan att tänka logiskt och se och förstå samband. I provet finns ändå två moment som kan klassificeras som språkliga: läsförståelse i både svenska och engelska och

ett svenskt ordkunskapsprov. Läsförståelseprovet syftar till att mäta förmågan att tillgodogöra sig text för att få fram information, förstå idéer, sammanfatta huvudtankegångar, dra slutsatser m.m. Ordkunskapsprovet går ut på att välja det ord av fem alternativ som förklarar bjudordet eller är synonymt med det. För att välja rätt alternativ krävs ofta att man är allmänorienterad inom många ämnesområden. Ordkunskapsprovet kan därför till en del mera ses som ett prov i allmänbildning än ett rent språkprov.

En uppgift i högskoleprovets ordkunskapsdel

Jade

A. mineral

B. isflak

C. fartyg

D. matjord

E. buske

I antagningsprovet till Polishögskolan ingår två prov i svenska. Antagningsprocessen inleds med ett språktest och avslutas med ett uppsatsprov. Språktestet består av fyra delar: ett stavningstest, som går ut på val av rätt stavat ord, ett ordkunskapsprov där det gäller att välja rätt förklaring eller synonym till bjudordet, ett lucktest där man ska fylla i utelämnade ord i en text och ett dispositionstest som består av en sönderstyckad text där bitarna ska fogas ihop till en godtagbar sammanhängande text. Syftet med ordkunskapsprovet är att få underlag för att bedöma om de sökande har en viss allmänbildning. Lucktestet och disposi-

tionstestet prövar testpersonernas förmåga att uppfatta text och kunna se sammanhang. Stilnivån i testuppgifterna är tämligen formell. Den motsvarar språket i debattartiklar, på ledarsidor och i utredningar. Det är en stilnivå som poliser ofta ställs inför. Uppsatsprovet brukar ha ämnen med anknytning till polisverksamhet och etik. Av vikt vid bedömningen av uppsatserna är att texten har sammanhang och att svenskan är utformad på ett någorlunda bra sätt.

Det har förekommit kritik mot språktestet, framför allt för att det skulle vara diskriminerande mot sökande med andra modersmål än svenska. Detta har undersökts och man har konstaterat att det inte statistiskt går att finna någonting som tyder på att sökande med svenska som modersmål skulle ha klarat provet bättre än andra. Därför har man, trots kritik, behållit svensktestet, men sänkt kraven något.

En uppgift i antagningsprovet till polishögskolan

Fyll i de ord som utelämnats i nedanstående text! Det gör inget om det ifyllda ordet inte är korrekt stavat. Gissa gärna! Bara ett ord ska fyllas i på varje ställe.

Brottsligheten drabbar samhället både ekonomiskt och fysiskt i form av _____ lidande och tragedier. Vi måste förhindra och _____ all brottslig verksamhet i ett så tidigt skede som _____.

Antagningsproven till journalistutbildningarna består i huvudsak av prov i

svenska, här exemplifierade av provet på Institutionen för journalistik, medier och kommunikation, JMK, vid Stockholms universitet. I det provet ska de sökande bl.a. ge prov på förmågan att själva producera text, dels genom att skriva en helt fri text, som förutsätter ett personligt grepp om språket, dels genom att skriva ett referat, där det gäller att sovra information och att presentera ett innehåll sakligt, kort, klart och pedagogiskt.

Mera specifikt prövas förmågan att skapa sammanhang i text i ett s.k. kontextprov. Detta är ett förhållandevis avancerat prov. Man har i en allmänt hållen text plockat bort flera bokstäver ur ett stort antal av de betydelsebärande orden. De sökande ska sedan på tid fylla i de saknade bokstäverna.

En uppgift i antagningsprovet till journalistutbildningen

Fyll i luckorna i följande övningsexempel genom att skriva in en bokstav i varje tomrum!

Den 3 augusti 2001 revs Wankdorf-Stadion i Bern. Vi . . . he . . . n att det inte fanns något . v . r att bevara, att . r . . förfall och bristande . . . likintä . . er för länge sedan förvandlat den an . . ka fotbollsarenan till ett . urk . t Funkis-Colosseum

Språktest i arbetslivet

Man kunde tänka sig att genomtänkta språktest också skulle vara vanliga vid anställning av ny personal inom arbetslivet. Men så verkar inte vara fallet. Jag har gjort en liten enkät om förekomsten av

språktest, dels med 12 rekryteringsföretag, som ju har en nyckelställning vid nyanställning av personal, dels med 100 av de största företagen i Sverige.

Av de tolv tillfrågade rekryteringsföretagen svarade bara fyra, och av dem uppgav tre att de inte hade språktest. Ett enda rekryteringsföretag skickade exempel på två språktest som de brukade använda. Dessa test ingick som deltest i ett större test vars syfte var att belysa begävnings inom det verbala, spatiala och numeriska området. I det ena språktestet skulle man att hitta motsatsord, i det andra synonymmer. Dessa test är alltså inte pragmatiskt inriktade utan testar ordkunskap i största allmänhet.

Av de hundra företagen svarade bara femton, och av dessa uppgav elva att de inte använde språktest. Fyra företag gav lite mer kommentarer, men inget av dem hade några utarbetade språktest. Vid ett av företagen fick de sökande skriva en uppsats som en del i ansökningsprocessen. Ett annat företag skrev att de ibland använde ett test för att säkerställa numerisk förmåga, men de ansåg att de fick en god bild av de sökande genom ett bra urval och omsorgsfulla referenser. Ett tredje företag hade mycket kundkontakter och det uppfattades som särskilt viktigt att de anställda hade goda muntliga språkkunskaper. Men företaget hade inte några egna språktest. Man skaffade sig en bild av de muntliga språkkunskaperna vid anställningsintervjuerna. Ett fjärde företag saknade språktest i svenska vid rekrytering av ny personal, och beklagade detta.

Det förekommer säkert en del svensksprov i det svenska arbetslivet som jag inte fått reda på. Men den låga svarsfrekvensen tyder ändå på att det är ovanligt med språktest. Samma intryck har man på

fackligt håll. Ulf Andreasson på TCO:s utbildningsavdelning och ledamot i det partssammansatta Rådet för integration, uppger att han aldrig hört talas om språktest vid anställning av dem som inte har svenska som modersmål. Arbetsgivare och personalavdelningar bildar sig en uppfattning om språkförmågan genom att läsa ansökningshandlingar och göra anställningsintervjuer.

Att rekrytera personal genom anställningsprov är ovanligt i Sverige, men däremot vanligt i flera europeiska länder. Också inom EU rekryterar man personal till fasta tjänster genom ett uttagningsförfarande, där testning av språklig förmåga på modersmålet spelar en mycket stor roll.

Det finns olika anställningskategorier inom EU-institutionerna, bl.a. de som i uttagningsproven kallas A, B och C. I A och B hittar man de högre tjänstemännen, handläggarna och assistenterna, i kategori C kontorister och sekreterare. Dessutom finns det översättare och juristlingvister, d.v.s. jurister som också har språklig utbildning. De kunskaper och färdigheter som testas i proven är anpassade till de arbetsuppgifter som de sökande förväntas utföra. Testen har alltså en mycket pragmatisk inriktning. De är också konstruerade utgående från den teoretiska ram som utgör grunden för Europarådets nivåskala. A och B har samma prov. Det görs i huvudsak på modersmålet och består av uppsats, referat, ofta också av ett prov i talskrivning och av en intervju. I provet bedöms de sökandes förmåga att förstå sammanhang, att kunna analysera och sammanfatta.

Provet i kategori C består av fyra delar: en intervju, ett brevskrivnings- och redigeringsprov, ett synonym- och ordböjningsprov samt ett språkriktighetsprov.

Att döma av de exempel som ges i informationsmaterialet om provet är framför allt språkriktighetsprovet inte professionellt gjort, vilket är synd.

En uppgift i uttagningsprov till EU-tjänsteman, kategori C

Vilken av meningarna nedan är både skrivregelmässigt och grammatiskt korrekt?:

Före inträdet hade landet ungefär 10,4 miljoner invånare.

Innan inträdet hade landet cirka 10,4 miljoner invånare.

Innan detta inträdet hade landet cirka 10,4 miljoner innevånare.

Före inträdet hade landet ungefär 10,4 miljoner innevånare.

Problemet med denna flervalfråga är att alla fyra alternativ är rätt! Man kan använda både *före* och *innan* framför ett substantiv som *inträdet*. *Invånare* och *innevånare* står båda i Svenska Akademiens ordlista. Inte heller formen *detta inträdet* är fel i skrift, även om den har en regional och lätt talspråklig prägel.

Uttagningsproven vid EU-institutionerna på A- och B-nivå är ett bevis på att det går att konstruera goda målinriktade test för specificerade arbetsuppgifter. Men uttagningsproven för kontorister och sekreterare gör ett amatörmässigt intryck trots den pragmatiska inriktningen. Det är också intressant att se vilken roll modersmålet spelar inom EU-adminis-

trationen. Det kan vara värt att begrunda den vikt som man internationellt ger modersmålet i tider som dessa då engelskan erövrar fler och fler domäner inom arbetsliv och utbildning.

Det finns både nackdelar och fördelar med språktest. Ofta kan språktest uppfattas som meningslösa, i synnerhet om de är konstruerade så att de inte testar språket på ett sätt som är relevant för de testande. Testen fungerar bäst när de har en pragmatisk inriktning: de siktar in sig på de språkliga uppgifter som väntar testpersonen i utbildning eller arbetsliv. En förutsättning för att språktest ska vara meningsfulla är att de är professionellt konstruerade. Det finns goda exempel på sådana språktest, sfi-provet och tibus-testet. Tibus-testet för behörighet till högre utbildning måste sägas var i högsta grad re-

levant. Men ju mer vagt och allmänt syftet är med ett språktest, desto större risk att det blir ett slag i luften. ■

Erika Lyly är verksam vid Svenska språknämndens sekretariat, där hon bland annat varit en av redaktörerna för kombinationsordboken Svenskt språkbruk.

LITTERATUR:

- Bachman, L. & Palmer, A., 1996: *Language Testing in Practice*. Oxford University Press.
- Common European Framework of Reference for Languages: Learning, Teaching and Assessment* (2001). Council of Europe. Cambridge University Press.
- Sundberg, Gunlög m.fl. 2004: Tillämpad språkvetenskap vid språkfärdighetsbedömningar: tibus sett ur sex valideringsaspekter. I: *ASLA-information* 30:1–2 (Svenska föreningen för tillämpad språkvetenskap)

Ett *att* kan betyda så mycket

MIKAEL ROLL, JOHAN FRID, MERLE HORNE

Talspråket är inte oplanerat och ordnat, men det skiljer sig från skriftspråket på många sätt. Exempelvis har talspråket diskreta men effektiva signaler för att visa att vi vet att vi sagt fel eller för att visa att vi vill tänka efter. De obetydligaste detaljer kan avslöja åtskilligt: hur uttalar du *att*? Mikael Roll, Johan Frid och Merle Horne vid Lunds universitet redogör för en *att*-undersökning.

Analys av spontantal brukar anses som ett hopplöst företag. Talspråket verkar oorganiserat och godtyckligt med många felsägningar och omplaneringar som försvårar analysen. Svårast av allt är kanske att det inte finns någon tydlig motsvarighet till skriftens skiljetecken som avgränsar satsen och satsdelar på ett enkelt sätt.

Men spontantal är faktiskt organiserat efter relativt starka principer. Ordföljd, kasus, kongruens och ordbetoning är exempel på sådant som har visat sig väldigt regelbundet i spontantalet, även om inte allt följer skriftens normer. Det finns också konventionaliserade sätt att markera att man har sagt fel och vill ändra på det, eller att man behöver tid för att tänka efter.

Liksom skriften är talet uppbyggt av mindre enheter. Men de kan vara annorlunda än skriftens och ha kommit till efter andra principer än i skrift. Ett av målen för spontantalsanalys är att hitta signalerna för denna struktur. Detta är viktigt både för datoriserad automatisk analys av spontantal och för ökad förståelse för hur vår hjärna behandlar den ljudström den får som ingångsdata. Både dator och vår hjärna behöver dela upp talströmmen i mindre delar.

Ordet *att* är en sådan struktursignal;

det kan avslöja åtskilligt om talets struktur. Vi kan se på ett exempel, som vi hämtat från forskningsprojektet Swedias inspelningar av spontantal.

Exempel 1

och EH PAUS även lite gympa på PAUS vinterhalvåret när EH PAUS fotbollen är slut

Som synes inträffar pauseringen inte vid satsdelsgränserna. I skrift skulle man möjligen kunna sätta ut komma t.ex. före *när*. Ordet inleder en bisats, vilken fungerar som tidsadverbial här. Däremot syns ett annat mönster: pauserna kommer efter att det första ordet i en fras har uttalats. Oftast är detta första ord ett funktionsord. Funktionsord är ord som har väldigt litet betydelseinnehåll i sig själva, men talar om hur andra ord ska tolkas i förhållande till varandra. Viktiga exempel på funktionsord är konjunktioner och prepositioner, som i exemplet ovan: *och, på, när*.

I spontantal har funktionsord ofta viktiga kommunikativa uppgifter. De signalerar att talaren kommer att göra en paus, för att sedan återuppta talet. I engelska uttalas funktionsord före sådana pauser ofta litet annorlunda, lite mer eftertryckligt, ”markerat” än samma ord i flytande tal. Omvänt har man kunnat visa att fraser som följer funktionsord med ett markerat uttal ofta är mer komplicerade än fraser som följer funktionsord med ett flytande uttal. Genom att införa ett funktionsord med markerat uttal verkar talaren signalera att den behöver mer tid för att planera ett komplext yttrande.

I spontantal har funktionsord ofta viktiga kommunikativa uppgifter.

På Institutionen för lingvistik vid Lunds universitet studerar vi tveksamhetspauser i spontantal i projektet *Funktionsordens roll i produktion och perception av spontant tal*. Vi har där noterat att de svenska funktionsorden *att* och *och* tenderar att uttalas olika före tveksamhetspauser och i flytande tal. I genomsnitt var i vår studie *att* och *och* 0,13 sekunder längre före tveksamhetspauser än i flytande tal. Det verkar ju inte vara så mycket, men det är en klart hörbar skillnad. Störst variation fanns under den period då man stänger till för luftströmmen från munhålan när man uttalar konsonanten /t/ respektive /k/.

Liksom i engelska verkar de olika uttalen av funktionsorden i svenskan inte komma till av en slump. De speglar en skillnad i komplexitet hos den fras som följer, antingen i meningsbyggnad eller i perspektivskifte. Så brukar det vi kallat för *empatiskt citat* föregås av funktionsord med ett markerat uttal. I ett empatiskt citat går talaren in i någon annans roll. Man återger inte bara den andres ord utan också känslouttryck, observerade eller hypotetiska. Vanligtvis börjar ett empatiskt citat med en interjektion. I exemplet nedan beskriver en ung kvinna vad hon tror att hennes syster känner inför en viss situation. Versalerna i funktionsordet *att* visar att det har ett markerat uttal.

Exempel 2

det känner nog hon mer ATT PAUS
happ, nu tog ju Sandra dom

Ibland verkar *att* sakna en egentlig syntaktisk funktion. Det har endast till upp-

gift att strukturera informationsflödet. I följande exempel kan man knappast säga att den andra förekomsten av ATT, den som är understruken, utgör en underordnande konjunktion. Den sats ATT inleder verkar här vara syntaktiskt fristående.

Exempel 3

vill jobba med människor för människor

INANDNING PAUS å omväxlande jobb

PAUS just som inte Autonova då

ATT PAUS där vet jag ju vad som händer

ATT INANDNING jag vill kunna gå till jobbet

å INANDNING veta i princip vad som händer kanske

Andra forskare som Hanna Lehti-Eklund (2001) och Jan Anward (2003) har konstaterat att den här typen av *att*-satser oftast är en utveckling eller sammanfattning av något som har sagts tidigare. Den sats som inleds av understruket ATT ovan kan ses som en sammanfattning av vad talaren har sagt tidigare. Att det inledande funktionsordet ATT har ett markerat uttal i det här fallet kan bero på att ett visst arbete krävs för att sammanställa information till sammanfattningen.

Syntaktisk komplexitet

Men ofta finns ett samband mellan attuttal och meningsbyggnad. Ordet får ett tydligare uttal om det följs av en sats med komplicerad meningsbyggnad. Vi kan illustrera det genom att ge oss in på en noggrann grammatisk analys av fortsättningen på exempel 3. I exempel 4 låter vi hakparenteserna markera satser som kan antas vara underordnade den sats som inleds av ATT. Satsen *att du vet ju inte...*

kan ses som en sorts bisats, även om den har huvudsatsordföljd. Den modifierar *så mycket* och innehåller i sin tur de två samordnade bisatserna *vad du får rycka ut på* och *vad som händer just då*. Det markerade uttalet hos ATT kan fungera som en signal för att talaren behöver litet extra tid för att planera ett yttrande som är syntaktiskt komplext, eftersom det innehåller flera bisatser.

Exempel 4

men ändå ATT PAUS det kan ju hända så mycket [att du vet ju inte [vad du får rycka ut på] eller [vad som SVÄLJ PAUS händer just då]]

För att ta reda på om den här tendensen stämmer i ett större material måste man kunna mäta den syntaktiska komplexiteten hos satser. Det kan man göra på olika sätt. Det enklaste måttet är att räkna antalet ord hos den sats som följer funktionsordet. Ju fler ord hjärnan ska behandla, desto mer arbete krävs. Men syntaktiska strukturer antas också ha en hierarkisk uppbyggnad. Det kan illustreras med en sats som *pojken såg flickan med kikaren*. Denna sats kan få två olika tolkningar beroende på hur dess olika delar ordnas hierarkiskt.

Exempel 5

a) (pojken) (såg (flickan) (med kikaren))

b) (pojken) (såg (flickan (med kikaren)))

Ordet *att* får ett tydligare uttal om det följs av en sats med komplicerad meningsbyggnad.

I det ena fallet (a) ser man prepositionsfrasen *med kikaren* som ett led i verbfrasen, ett adverbial, med tolkningen att kikaren används som ett instrument för att se flickan. Då är frasen *med kikaren* hierarkiskt på samma nivå som objektet *flickan*. I det andra fallet (b) är prepositionsfrasen ett led i objektfrasen, ett efterställt attribut till *flickan*, med tolkningen att det är flickan som har kikaren. Då är frasen *med kikaren* mer underordnad, syntaktiskt sett. Den hierarkiska strukturen är alltså mer utvecklad, mer komplex, i exemplet b än i exemplet a.

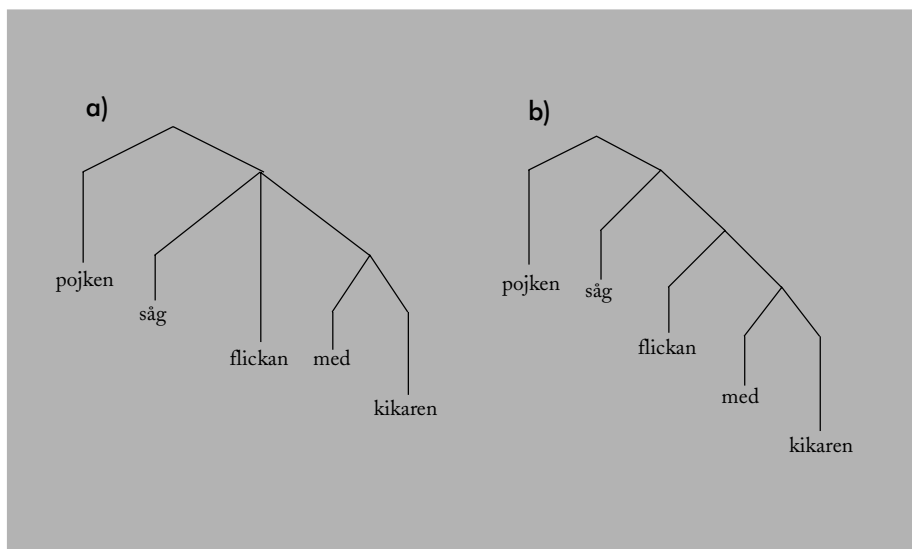
Dessa strukturer kan också illustreras i form av trädigram.

(dessa talare är också hämtade från Svedias databas).

Båda sätten att mäta visade en signifikant skillnad i komplexiteten hos de satser som följde markerat ATT och flytande *att*. För det första var det en signifikant skillnad i antalet ord i satserna som följde: i genomsnitt 7,2 för flytande *att* och 9,2 för markerat ATT. Vidare blev skillnaden i komplexitet mer signifikant med de mått som även tog hänsyn till höjden och djupet på träden.

Uttalets roll

Åtskilliga läsare av denna artikel kan nu tänkas ställa en berättigad fråga: Varför

Som synes befinner sig prepositionsfrasen *med kikaren* på större djup i b än i a.

Vi utgick från båda typer av mått som nämns ovan för att räkna ut komplexiteten hos satser som inleds av *att* i talet hos tre personer med svenska som modersmål

ägna så mycket forskarmöda för att påvisa mönster för en obetydlig uttalsskillnad? Världen klarar sig väl lika bra ändå utan att vi vet varför man betonar eller inte betonar *att*?

Nja, inte riktigt ändå. Kunskap av den

här typen kan vara värdefull inom språkteknologi, den vetenskap som sysslar med hur datorer hanterar naturligt mänskligt språk. Ett program som ska analysera spontantal kan få hjälp att veta vilken längd och komplexitet det ska förvänta sig av yttranden som följer funktionsord. Uttalet av ett funktionsord kan på så vis fungera som en vägvisare i valet mellan olika strukturer. En annan möjlig tillämpning är att man vid talsyntes (d.v.s. datorframställt tal) låter funktionsordens uttal till viss del bero på komplexiteten hos de yttranden som följer dem.

Slutligen bör dock sägas att det vi beskrivit är en tendens, som inte på något sätt är absolut. Det förekommer fall där flytande *att* följs av syntaktiskt relativt komplexa satser och där markerat ATT följs av syntaktiskt enklare satser. För-

modligen skulle en mer komplett bild framträda om man även tog mer hänsyn till faktorer som typ av talakt, som i exemplet med empatiskt citat. ■

REFERENSER

- Anward, J. 2003: Att. *Språk och stil* 13, 65–85.
- Horne, M., Frid, J., Lastow, B., Bruce, G. och Svensson, A.: 2003. Hesitation disfluencies in Swedish: prosodic and segmental correlates. *Proceedings ICPbS* (Barcelona), 2429–2432.
- Horne, M., Frid, J. och Roll, M. (Under tryckning): Hesitation disfluencies after the clause marker *att* 'that' in Swedish?. *Working Papers* (Institutionen för lingvistik, Lunds Universitet).
- Lehti-Eklund, H. 2001: Om *att* som diskursmarkör. *Språk och stil* 11, 81–118.
- Projektet Swedia <www.swedia.nu>

Mikael Roll, Johan Frid och Merle Horne är forskare på Institutionen för lingvistik vid Lunds universitet.

NOTERAT

Kristallklart

Varje år delar regeringens klarspraksgrupp ut ett pris, Klarspraks-kristallen, till en myndighet som utmärkt sig i språk-vårdsarbetet. Den 20 maj fick Skatteverket i Örebro och Västerås ta emot 2005 års pris ur Tomas Bodströms hand. Med projektet Språkdialogen har dessa två myndigheter utvecklat metoder för att i dialog med utvalda fokusgrupper pröva om texter är begripliga och fungerar som tänkt.

Olle Josephson

Ordföljd

Läser jag *Språkvård*. Vill inte bli störd. Sådana meningar har vi alla producerat på vykort, dagböcker, köksbordslappar och inte minst i samtal. Ändå hittar man dem sällan i grammatikböcker, och när de omnämns beskrivs de som ofullständiga.

Det är dags att tänka om, efter en artikel av Jan Lindström och Susanna Karlsson i *Nordic Journal of Linguistics* 2005/1.

Där går de systematiskt igenom meningstypens

uppgifter i berättelser ("Kom en räkning till"), uppräknin-
ningar ("badar jag lite, gräver jag lite i trädgården"),
fortsättningsyttranden ("Tycker jag med"), svaryttranden ("Trodde du ja!") m.m. Mönster och regelbundenheter är mycket tydliga. Ett gemensamt drag för alla typer är att meningen inte inleder något alldeles nytt. Den förutsätter något gemensamt bekant.

Words grammatikkontroll felmarkerar meningstypen. Överreagerar på en användbar konstruktion.

Olle Josephson

Högskolan

Fyra professorer och två studenter i naturvetenskapliga ämnen vid Uppsala universitet slog larm i en artikel i *Dagens Nyheter* 17 juni. "Det har gått så långt att studenter och lärare ibland inte känner till svenska termer ens för grundläggande begrepp [...] inte ens populärvetenskapliga diskussioner kan föras på svenska. Högskolan bör inte medverka till en utveckling mot svenska som lågspråk och engelska som högspråk".

De sex krävde en medveten satsning på svensk-engelsk tvåspråkighet på

högskolan. Kravet har blivit än mer aktuellt i och med regeringens högskoleproposition som kom i juni och

"Högskolan bör inte medverka till en utveckling mot svenska som lågspråk och engelska som högspråk."

siktat mot ökad internationisering av högre utbildning.

Konstigt nog blev det så gott som inga reaktioner på artikeln. Antingen håller alla med, eller tycker ansvariga politiker och administratörer att frågan är så besvärlig att det är enklast att tiga ihjäl den.

Olle Josephson

Finska

Finska är Sveriges största minoritetsspråk med kanske 300 000 modersmålstalare, d.v.s. ungefär lika många som det finns svensktalande i Finland. Men hittills är det bara i fem kommuner i norr som finskspråkiga fått språkliga rättigheter utöver de som tillkommer Sveriges alla invandrarpråk.

Mer finska, föreslås nu i kommittébetänkandet *Rätten till mitt språk* (SOU

2005:40). Också alla kommuner i Stockholms, Uppsala, Västmanlands och Södermanlands län ska bli så kallade förvaltningsområden för finska – det innebär t.ex. att finska ska kunna användas i myndighetskontakter, både i tal och skrift.

Utredningen föreslår också en ny lag om nationella minoriteter och minoritetsspråk. En sådan lag har hittills saknats; Sverige har endast ratificerat en Europarådskonvention.

Ett betänkande om sydsamiska är att vänta i höst.

Olle Josephson

Dialektens mysterier

förra numret berättade vi om en undersökning som visade att norrländska uppfattades som förtroendeingivande åtminstone när det gällde telefonister. Nu

Nu kan vi alla vara med och uttala vår åsikt om dialekter och berätta om dialektord.

kan vi alla vara med och uttala vår åsikt om dialekter och berätta om dialektord. Resultaten kommer att redovisas vintern 2006 i en ny programserie i SVT av

Fredrik Lindström, som tidigare gjort succé med språkprogram. Se Svenska Dialektmysterier under <www.svt.se>.

Birgitta Lindgren

Dansk Sprognævn 50 år

är det 50 år sedan Dansk Sprognævn inrättades. I senaste numret av nämndens tidskrift

Nyt fra Sprognævnet

besvarar Henrik Galberg Jacobsen frågan om nämnden har infriat de förväntningar som ställdes på den vid starten. Han ställer upp följande förväntningar: 1) att se till

att danska fasthåller sin nordiska karaktär och helst närmar sig grannspråket, 2) att ge ut en rättstavningsordbok, 3) att erbjuda

en språklig upplysningstjänst, 4) att samla in och informera om nyord, 5) att bevaka det danska språkets ställning och intressen (d.v.s. det som i dag kallas språkpolitik). Svaret blir 1) tja, 2) ja, helt klart, 3) ja, till

överflöd, 4) ja till viss del, 5) ja. Den som vill kan gå in på nätet <www.dsn.dk> och läsa artikeln där.

Birgitta Lindgren

Betalda minoritetsspråk

EU:s ministerråd beslöt i juni att ett nationellt minoritetsspråk i ett EU-land kan bli officiellt EU-språk. Lagstiftning ska publiceras på språket i fråga och vissa möten och debatter kan tolkas till det. Dock måste det aktuella medlemslandet eller medlemsländer-

Vill Sverige och Finland se EU-lagstiftning på samiska är det bara att betala.

na stå för alla kostnader. Vill Sverige och Finland se EU-lagstiftning på samiska är det bara att betala.

Samiska är ett språk utan några ekonomiska resurser, så en sådan utveckling är föga trolig. Men några få stora och resursstarka europeiska minoritetsspråk kan nog ta chansen. Närmast till hands ligger katalanska, det romanska språk som bl.a. talas av omkring tio miljoner spanjorer.

Olle Josephson

H.C. ANDERSEN

Han skrev till barn och vuxna på en gång

VIBEKE SANDERSEN

I år firar man över hela världen 200-årsminnet av Hans Christian Andersens födelse. Vibeke Sandersen ger oss en bild av vad som kännetecknar hans berättarstil.

Kina – ved du jo nok – er kejseren en kineser, og alle de, han har om sig, er kinesere. Det er nu mange år siden, men just derfor er det værd at høre historien, før man glemmer den!

H.C. Andersen er en mester i at komme i gang med sine historier. Han springer direkte ind i det miljø hvori fortællingen foregår, og han etablerer straks kontakten til sin læser – eller tilhører. Det sker i sidebemærkninger som *ved Du jo nok*, der her i eventyret Nattergalen definerer tilhøreren som et barn, og det understreges i den næste bemærknings bevidste brud på almindelig logik: *men just derfor er det*

værd at høre historien, før man glemmer den, en bemærkning der i sin dobbeltbundethed får barnet til at lytte og den voksne til at more sig.

I Den Grimme Ælling kommer han i gang på en lidt anden måde: *Der var så dejligt ude på landet; det var sommer, kornet stod gult, havren grøn, høet var rejst i stakke nede i de grønne enge, og der gik storken på sine lange røde ben og snakkede ægyptisk, for det sprog havde han lært af sin moder. Rundtom ager og eng var der store skove, og midt i skovene dybe søer; jo, der var rigtig-nok dejligt derude på landet!* I denne indledning er der først en sammenfattende vurdering: *Der var så dejligt ude på landet*, dernæst en demonstration heraf, ikke en udpenslet skildring, kun de karakteristiske detaljer nævnes, og så en bekræftende sammenfatning, *jo, der var rigtig-nok dejligt derude på landet!* Retningsad-

verbierne *derude* og *nede* i de grønne enge giver sammen med det indledende udbrud jo læseren og tilhøreren det indtryk at fortælleren selv har været derude. Beskrivelsen må være sandfærdig, for den er blevet til ved selvsyn. Ligesom i Nattergalen udnytter H.C. Andersen humoristisk spændingen mellem almindelig logisk tankegang og en forklaring som barnet kan godtage, når han kommenterer det i sig selv overraskende forhold at storken snakkede ægyptisk med tilføjelsen *for det sprog havde han lært af sin moder*.

Mundtligheden

I de eventyr der som Den Grimme Ælling har dyr som hovedpersoner og gennemæssigt er beslægtet med dyrefablen, bliver fablen dansk ved at der optræder fugle som danske børn kender så godt; de tilhører den hjemlige fauna, men samtidig er de fremmede, storken er fx en trækfugl, der forlader os om vinteren. H.C. Andersens eventyr er befolket af skikkelser der på én gang er fortrolige og samtidig taler til fantasien. Den karakteristiske detalje både ved storken og ved nattergalen – for nu at tage den med – er stemmen. Også for barnet må storkens klappen med næbbet virke som at den *snakker*, mens nattergalen *synger*. Men Andersen nøjes ikke med denne beskrivelse; han lader hver enkelt figur selv komme til orde. Mens nattergalen *synger*, *klukker* kunstfuglen, og det efterligner både gadedrengene og kejseren selv: *zizizi! klukklukkluk!* Og den snobbende hofmand, *kavaleren*, siger *P!* når nogen der er socialt lavere placeret end han selv, vover at tale til ham. Fortælleren nøjes ikke med at berette om at kunstfuglen går i stykker, vi ser – og navnlig hører – det ske: *Men en aften, som kunstfuglen bedst sang ... sagde det "svup!" inden i fug-*

len; der sprang noget: "suurrrrrr", alle hjulene løb rundt, og så stod musikken.

I nogle tilfælde er den direkte demonstration udelukkende henvendt til de barnlige tilhørere, således i indledningen til Fyrtojet: *Der kom en soldat marcherende hen ad landevejen: én, to! én, to!* Vi får ikke bare at vide at soldaten marcherer, fortælleren viser hvordan det foregår.

En anden side af den mundtlighed H.C. Andersen indfører i det danske litteratursprog, er syntaksen. Den traditionelle sætningsbygning afløses af korte klare helsætninger, blot med en enkelt beskrivende ledsætning. Specielt rettet til barnet er det når digterne i begyndelsen af Nattergalen omtales som *de der kunne digte*. Mundtlig er også den måde hvorpå Andersen lader fortælleren henvise til noget han tidligere har omtalt. *Spillemesteren*, dvs. den toneangivende maistro der leder musiklivet ved kejserens hof, havde skrevet 25 lærde bind om den kunstige nattergal; *det var så lærd og så langt, og med de allersværeste kinesiske Ord*. Da kunstfuglen senere i eventyret er gået i stykker og kun nødtørftigt kan repareres, henviser fortælleren til de 25 lærde bind med bemærkningen: *men så holdt spillemesteren en lille tale med de svære ord*.

Musikaliteten

H.C. Andersen spænder vidt som sprogkunstner. De tidlige tingseventyr kendetegnes ved den pointerede hverdagsreplik eller kommentar fra den humoristiske og ironiske fortæller, fx i Fyrtojet, hvor sol-

Også for barnet
må storkens
klappen med
næbbet virke som
at den *snakker*.

daten hugger hovedet af heksen da hun ikke vil fortælle ham hvad hun skal bruge fyrtøjet til, og fortælleren så tørt og aldeles usentimentalt bemærker: *Der lå hun!* I Nattergalens højtidelige afslutning er det en anden slags pointeret stil vi møder. Beskrivende led (frie prædikativer af form som tautologier og et adverbial) skydes frem i spidsen af sætningen og får derved ekstra vægt: *Kold og bleg lå kejseren i sin store, prægtige seng ... stiv og bleg lå han i den prægtige seng med de lange fløjlsgardiner og de tunge guldkvaster; højt oppe stod et vindue åbent.* Omvendt pointeres et led (her subjektet med en absolut superlativ som bestemmelse) ved at blive flyttet bagud i sætningen: *Da lød i det samme, tæt ved vinduet den dejligste sang.* Dette skift til en rytmisk prosa markerer at nu kommer den levende nattergal og river kejseren ud af dødens favntag med sin sang.

Det store kunsteventyr *Vinden* fortæller om Valdemar Dæ og hans Døtre er et helt prosadigt. Fortælleren er vinden, og i denne senere fase af sin eventyrdigtning vover H.C. Andersen at indlægge en hør- lig rytme; temaet er *hu- u- d! fare hen!*, fortælleren siger ligefrem *omkvædet på visen*. Tidligere har H.C. Andersen bevidst undgået at lade et bestemt rytmisk skema dominere i hans perioder. Kun i eventyrernes slutning tillod han det, sådan som vi så det i *Nattergalen*. Men i de ofte novellistiske eventyr fra 1850'erne indfører han en mere gennemført poetisk stil og en rytmisk diktion. Paul V. Rubow har kaldt *Vinden* fortæller om Valdemar Dæ

og hans Døtre for ”vor Litteraturs originaleste Værk”, så det vil være berettiget at lade indledningen til dette store eventyr vise denne side af H.C. Andersens sprogkunst:

Når vinden løber hen over græsset, da kruser det sig som et vand, løber den hen over kornet, da bølger det som en sø, det er vindens dans; men hør den fortælle: den synger det ud, og anderledes klinger det i skovens træer, end igjennem murens lyd huller, sprækker og revner. Ser du, hvor vinden deroppe jager skyerne, som var de en fårehjord! Hører du, hvor vinden hernede tuder gennem den åbne port, som var den vægter og blæste i horn! Underligt susser den ned i skorstenen og ind i kaminen; ilden flammer og gnistrer derved, skinner langt ud i stuen og her er så lunt og hyggeligt at sidde og høre til. Lad kun

vinden fortælle! Den ved eventyr og historier, flere end vi alle tilsammen. Hør nu, hvor den fortæller: ”Hu- u- ud! fare hen!” – Det er omkvædet på visen.

Denne strømmende og dog leddelte beskrivelse (der tales til sanserne skiftevis) er stilistisk præget af varierede gentagelser og syntaktisk af parallelismer. Perioderne (helsætningerne) er opbygget med foranstillede ledsætninger, den første en ægte bisætning indledt med konjunktionen *når*, den anden en spørgeformet konditionalsætning med såkaldt omvendt ordstilling og verbalet (*løber*) først, i begge tilfælde genoptages ledsætningen af adverbiet *da*, og helsætningerne danner en pa-

I de ofte novellistiske eventyr fra 1850'erne indfører han en mere gennemført poetisk stil.

rallelisme. Den første sætnings *græsset* svarer til den andens *kornet*, den første sammenligning *som et vand* korresponderer med den andens *som en sø*. Således gengives vindens dans. Der tales til synet. I næste periode tales der til hørelsen: *hør den fortælle*, og fortællingen er som en sang. Og så atter en pointering: *Anderledes klunger det i skovens træer* osv. De næste sætninger bindes igen stilistisk sammen i en parallelisme, hvor syn og hørelse nu forenes: *Ser du, hvor vinden deroppe jager skyerne, som var de en færehjort! Hører du, hvor vinden hernede tuder gennem den åbne port, som var den vægter og blæste i horn!* Dernæst igen en pointering med omvendt ordstilling og fremhævelse af det stemningsskabende ord: *Underligt suser den ned i skorstenen*, flere dobbeltudtryk: *Ilden*

flammer og gnistrer, i stuen er der *lunt og hyggeligt*, og vinden kan *eventyr og historier*. Yderligere med en poetisk efterstilling af bestemmelserne til substantiverne: *eventyr og historier, flere end vi alle tilsammen* i stedet for prosaens normale foranstilling af de adjektiviske bestemmelser: *Vinden kan flere eventyr og historier end vi alle tilsammen*.

Også i dette eventyr genfinder man de karakteristiske ironiske fortællerkommentarer. Eventyret handler om en hovmodig adelsfamilie Daa der var rig og mægtig, den ejede Borreby Gård på Fyn; men det gik dem ilde på grund af deres hovmod, ødselhed og manglende gudfrygtighed. Faderen Valdmær Daa var alkymist, troede sig i stand til at lave guld, forødt hele sin formue og måtte sammen

med sine døtre gå fra hus og hjem. Den yngste datter ægtede en simpel bonde, hun levede længst og døde i stor fattigdom i et faldefærdigt hus. *Der var ingen rude, der var kun et hul i væggen; Solen kom som en guldklump, og satte sig deri; det var en glans! Hendes øjne brast, hendes hjerte brast!* Her er ringen sluttet. Det guld faderen havde søgt at fremstille, det får datteren symbolsk på sit dødsleje. Men så tilføjer fortælleren: *Det havde de (nemlig hendes øjne og hjerte) gjort alligevel, om solen ikke den morgen havde skinnet på hende.*

Nattergalen

Det store gennembrud i H.C. Andersens eventyrstil skete med bearbejdelsen af hans eget skrækromantiske eventyr Dødningsen fra 1830 til Rejsekammeraten fra 1835. Det selvopfundne eventyr Nattergalen fra 1843 er ikke rigtig et dyreeventyr eller fabel, for hovedpersonen er kejseren. I dette store eventyr udfolder H.C. Andersen hele sin erhvervede sproglige kunnen. En del er allerede omtalt i begyndelsen af denne artikel. Der er to fundamentalt forskellige miljøer, to helt forskellige verdener, som mødes i eventyret: På den ene side er der naturens og fantasiens ægte verden, repræsenteret ved den lille kokkepige og den fattige fisker og ikke mindst ved nattergalen selv. På den anden side står hoffets kunstige verden. Hovedskikkelserne er *spillemesteren*, der foretrækker *kunstfuglen* fremfor den levende nattergal og betegner den som *særdeles taktfast og ganske af min skole*, der er den tidligere omtalte *kavaler*, som til sin undermand ikke havde andet at sige end *P!*, og så er der hele hoffet. Et sted mellem disse to verdener står kejseren, der nok har sans for den ægte nattergal, men

som dog lader sig besnære af *kunstfuglen* og ikke forstår at den ægte nattergal må have sin frihed, og at dens sang lyder bedst i *det grønne*.

Disse to verdener adskiller sig også sprogligt. Skikkelserne fra den naturlige verden udtrykker sig i et ukunstlet sprog der ligger ganske nær moderne dansk, mens hoffolkene strør om sig med skriftsprogsvendinger og titulaturer og bruger – især franske – fremmedord. *Kavaleren* forklarer sit manglende kendskab til nattergalen med at *den er aldrig blevet præsenteret ved hoffet*, og da det om sider ved den lille kokkepiges hjælp er lykkedes ham at finde nattergalen, så viderebringer han kejserens befaling med ordene: *jeg har den store glæde at skulle tilsige Dem til en hoffest i aften, hvor De vil fortrylle hans høje kejserlige nåde med Deres charmannte sang*. Man kan ikke påstå at han indretter sit sprog efter modtageren. Nattergalen forstår da heller ikke budskabet før den lille kokkepige råber *Lille nattergal! ... vor nådige kejser vil så gerne, at De skal synge for ham!*

Fortællerironien rammer den kunstige verden ved brug af dens eget sprog. Damerne karakteriserer nattergalens sang som *det elskeligste kokketeri*, og lakajerne og kammerpigerne *lod mælde* at de var tilfredse. Den lille kokkepige får titel af *virkelig kokkepige*, den der har bragt den kunstige nattergal til kejserens hof, får titel af *over-kejserlig-nattergale-bringer*, og kunstfuglen selv bliver *højkejserlig natbord-sanger*.

Kejseren befinder sig også sprogligt på grænsen mellem de to verdener. Hans replikker er naturlige: *Hvad for noget! ... nattergalen! Den kender jeg jo slet ikke! Er her sådan en fugl i mit kejserdømme, oven i købet i min have! Det har jeg aldrig hørt!*

Sådant noget skal man læse sig til! Han udbryder *Hvad for noget!*, ikke *Hvad behager*. Han siger *Den kender jeg jo slet ikke*, ikke *den kender jeg aldeles ikke*, eller – endnu værre – *den har jeg aldeles intet kendskab til*. Han siger *sådan en fugl*, ikke *en sådan fugl*, og han slutter *sådant noget*, ikke *dette* eller *sligt*. Han udtrykker sig i en pointeret talesprogsstil hvor han hæfter de enkelte dele på efterhånden som han kommer i tanke om dem, således tilføjelsen *oven i købet i min have*.

At kejseren på mange måder hører hjemme i den naturlige verden – og barnets verden, fremgår også af hvad det er for en straf han vil udsætte – ikke nattergalen, men hoffet for hvis nattergalen ikke kommer og synger om aftenen: *hele hoffet skal dunkes på maven, når det har*

spist aftensmad – oven i købet når det *har* spist aftensmad! ■

Vibeke Sandersen är seniorforsker vid Dansk Sprognævns institut och sekretariat. Hon har nyligen doktorerat på en avhandling om danska soldaters skrivfärdighet under treårskriget 1848–1850, "Jeg skriver dig til for at lade dig vide".

LITTERATUR

- H.C. Andersens Eventyr I–VII. Udgivet af Det Danske Sprog- og Litteraturselskab ved Erik Dal. Bind I–V: Hans Reitzels Forlag, 1963–1967, bind VI–VII: C.A. Reitzels Forlag, 1990, med moderniseret ortografi.
- Dansk Litteraturhistorie bind 2. Politikens Forlag, 1965
- Paul V. Rubow: H.C. Andersens Eventyr. Forhistorien – Idé og Form, Sprog og Stil, Gyldendal, 1943.

Ordlista

<i>besnære</i>	snärja, bedära	<i>kun</i>	bara
<i>bevidst</i>	medveten	<i>ledsætning</i>	bisats
<i>grimme</i>	fula	<i>lun</i>	ombonad
<i>dyr</i>	djur	<i>lytte</i>	lyssna
<i>eventyr</i>	saga	<i>manglende</i>	bristande
<i>forlade</i>	lämna	<i>more sig</i>	roa sig
<i>fortælling</i>	berättelse	<i>måde</i>	sätt
<i>fyrtoj</i>	elddon	<i>sætning</i>	mening, sats
<i>guldkvast</i>	guldtofs	<i>tilføjelse</i>	tillägg
<i>have</i>	trädgård	<i>trækfugl</i>	flyttfågel
<i>helsætning</i>	huvudsats	<i>vove</i>	våga
<i>hovmodig</i>	höghdragen	<i>ælling</i>	ankunge
<i>hyggelig</i>	trevlig		

Svenskan behöver mer förkortningar

OLLE KJELLIN

Mer förkortningar och symboltecken! Det skulle troligen göra svenskan lättare både att skriva och läsa. Japanskan ger exempel på hur det kan fungera. Olle Kjellin vänder sig i detta inlägg mot en alltför förkortningsförsiktig språknämnd.

Jag tycker att man utnyttjar alldeles för lite förkortningar i normal skrift i Sverige och att Svenska språknämnden borde ompröva sina rekommendationer!

T.ex. i språkspalten i Sveriges Läromedelsförfattares Förbunds (SLFF) tidskrift *Manus* nr 2005:1 skriver Siv Strömquist att förkortningar utgör störningsmoment för läsningen. ”Principen är den att man i modernt skriftspråk bör vara så återhållsam som möjligt med förkortningar, åtminstone om man är mån om läsbarheten.” Jag ber att få framföra en rakt mot-

satt åsikt. Strömquists rekommendation kan möjligen gälla tillfälliga förkortningar som läsaren blir tvungen att fundera över, men jag undrar: Finns det undersökningar som visar att detta även gäller *vanliga* förkortningar? Jag tvivlar på det. Visserligen saknar jag också vetenskapliga belägg för mina tvivel, men rekommendationen är helt emot min intuition och mina kunskaper om hjärnans varseblivningsmekanismer.

Jag vill hävda att det är mycket mer läsarvänligt att systematiskt utnyttja de vanliga förkortningar som är etablerade och allom bekanta. Varseblivning (perception) innefattar tre steg, nämligen att 1) uppfatta (detektera), 2) känna igen, 3) tolka. Våra hjärnor har genom evolutionen utvecklats till ”förutsägelseapparater” med perfekta mekanismer för att med mönstermatchning snabbt uppfatta, känna igen och tolka information ur mönster i omgivningen. Tack vare att vi holistiskt

uppfattar hela mönster snarare än en räckta detaljer inkluderar varseblivningsprocessen ett stort mått av gissning i förväg, oftast korrekt. Detta medför att varseblivning av speciellt språkliga mönster (fraser, idiom, etc.) sker mycket snabbt och effektivt, t.o.m. snabbare än vad en talare hinner uttala sina fraser. (Jfr hur åhörare kvickt och nästan omärkligt kan fylla i lämpliga ord när talaren hejdar sig och famlar efter ord.) Mönstermatchningsprocesserna inkluderar även skriftsymboler som bokstäver, bildtecken och förkortningar, och jag ska strax illustrera med ett språk som har ett skriftsystem som är fullt av tecken som är ekvivalenta med våra förkortningar. Ju kortare och tydligare mönster eller symbol, desto snabbare varseblivning (förutsatt att symbolen redan är känd).

Välbekanta förkortningar torde därför vara lättare att läsa holistiskt som helord än i sina utskrivna former. Åtminstone reagerar *jag* negativt och stannar upp i min läsning då jag ser ett fullt utskrivet *till exempel* när det hellre kunde ha stått *t.ex.* Det är verkligen ett störningsmoment för läsningen. Motsvarande för andra vanliga förkortningar som *etc*, *m.m.*, *osv.*, hellre än *et cetera*, *med mera*, och *så vidare*. Med eller utan punkt.

Och vem skulle vilja läsa förvärvat immunbristsyndrom eller attention-deficit hyperaktivitetssyndrom eller personlig dator hellre än *aids*, *ADHD* och *PC*? Eller deoxyribonukleinsyra i st.f. *DNA*?

SMS och *e-post* är bra förkortningar för företeelser som dessutom p.g.a. sin natur själva främjar ytterligare utnyttjande av

förkortningar, vilka därmed nu blivit vanliga och minst lika lätta att läsa som att skriva. T.ex. *iaf* för i alla fall och *MVH* för *med vänlig(a) hälsning(ar)*. På engelska finns det en stor mängd etablerade förkortningar som *BTW* för *by the way, aka* för *also known as* (dvs. *alias*) och *IMHO* för *in my humble opinion*. Alla dessa underlättar uppenbarligen läsningen, eftersom de bitit sig fast, lever kvar och t.o.m. sprider sig. Även s.k. smileys måste räknas in bland förkortningar, t.ex. semikolon-bindestreckhögerparentes ;-) för *jag skojar bara*.

**Praktiska
bildsymboler
är parenteser,
snedstreck, &
, @ m.fl.**

Likaså är ju alla siffertal egentligen inget annat än symboler, godtyckliga bildsymboler, som fungerar precis som förkortningar, t.ex. *2005* och *1974* för *tjugohundrafem* och *nittonhundrasjuttiofyra*. Mycket lättare att läsa bildsymbolerna, eller

hur? Man behöver inte ens ta ställning till om det borde heta *tjugohundrafem* eller *tvåatusenfem*. Andra praktiska bildsymboler är parenteser, snedstreck, &, %, @ m.fl., vilka inte heller lämpar sig för att skrivas med hela ord. Vid tystläsning av förkortningar "översätter" man inte nödvändigtvis till hela det eller de ord som förkortningen representerar. Ännu mindre så vid läsning av bildsymboler. Man uppfattar betydelsen direkt utan att gå via uttalet/utläsningen. Jag är övertygad om att detta vanligen förenklar och snabbar upp läsprocessen. (Vem läser ut "parentes" vid tystläsning?)

Läkartidningen insisterar fänigt på att skriva ut ordet *procent* i st.f. symboltecknet. Det stör verkligen min läsning av stycken innehållande redovisningar av en

rad resultat angivna ömsom i procent, ömsom i absoluta tal med andra sortangivelser. Procentsymbolen efter siffror skulle underlätta för min hjärna att segmentera och gruppera innehållet i en sådan text. Sortangivelserna själva brukar f.ö. också vara bekväma och läsarvänliga förkortningar, t.ex. *km*, *km/h*, *kPa*, *dB*, *MHz*, *mmol/l*, etc. Inte ens Läkartidningen brukar skriva ut dem

Japaner är bortskämda med över 2 000 bildtecken, kanji.

som hela ord, så varför gör man det just med procenttecknet?

Hur är det förresten med alla citattecken? De är väl inte heller något annat än bekväma och läsarvänliga förkortningar för exempelvis *nu citerar jag resp.*

slut på citatet. Samma sak med interpunktionstecknen som punkt, komma, frågetecken, etc. Ytterligare exempel på "förkortningar", om än utan bokstavsliknande form, är vägmärken, manöversymboler för apparater, etc. Vilken bilist skulle föredra att med den analytiska vänsterhjärnan stava sig igenom *varning för vägarbeten* hellre än att med den holistiskt arbetande högerhjärnan snabbt uppfatta innebörden av den enkla symbolen på vägmärket?

Japanisk skrift

Jag ska med ett annat språk illustrera nytan av att använda förkortningar och symboler. Pondera först att vi i svenskan uppfann och enades om ännu fler specialtecken och bildsymboler än som nu bara siffrorna, procenttecknet etc., så att *alla* språkets ord fick sig ett eget tecken eller teckenpar tilldelat. Det skulle bli tämligen mödosamt att lära sig och förmodligen ta

kanske 6 år i grundskolan innan barnen kunde läsa dagstidningar själva. Men sedan skulle det i gengäld gå mycket fort att läsa, som att läsa serier utan ord!

Precis så fungerar japansk skrift, som egentligen inte är annat än ett smart, systematiskt och maximalt utnyttjande av ett par, tre tusen förkortningsekvivalenta specialtecken (*kanji*) i kombination med "vanliga", bokstavsmotsvarande tecken (*kana*). Jag tar upp japanskan som exempel, då det är mitt andraspråk och jag är så imponerad över dess oerhört smarta skriftsystem.

Japanskan har hela två "alfabeten" eller uppsättningar stavelsetecken som kallas *hiragana* och *katakana*. Hiragana används vanligen för olika böjningsändelser och grammatiska funktionsord, och katakana oftast för vissa interjektioner, onomatopetika och transkription av utländska namn. Varje tecken kan ljudas, men har f.ö. ingen egen "betydelse", precis som fallet är med våra bokstäver.

Alla japanska texter skulle kunna skrivas helt och hållet med hiragana och katakana. T.ex. är barnböcker för små barn och de inledande läseböckerna för lågstadiet skrivna så. Det går f.ö. lika bra med enbart latinska bokstäver, som fungerar smidigt i e-postkorrespondens med utlänningar som mig som saknar japanskt tangentbord. Det blir ingen skillnad mot att läsa svenska eller engelska.

Men! Ingen vuxen japan har tålmod att läsa någon längre text med ren hiragana, katakana eller latinska bokstäver. Vuxna japaner är nämligen totalt bortskämda med att det dessutom används över 2 000 bildtecken, *kanji*, ursprungligen inlånade från kinesiska språk och vart och ett med en egen betydelse men ofta med olika utläsningar beroende på sammanhanget.

Det är precis analogt med våra förkortningar, siffror och andra symboltecken, och liksom dessa behöver inte bildtecknen i sig alltid "uttalas" på något visst sätt (även om det oftast går), utan det är *betydelsen* som är det väsentliga. Ta t.ex. siffran 4 när den står ensam och jämför med teckenkombinationerna 14 och 41 i svenskan. Man kan ju inte påstå att delenheter i 14 uttalas *ett* resp. *fyra*, eller *fjor* resp. *ton*. Ingen läsare funderar ens över det, utan vi ser direkt vad sifferkombinationen betyder, och om vi läser ut ordet högt säger vi vanligen bara själva betydelsen, inget annat. Detta blir ännu tydligare då vi på t.ex. videoapparaten fjärrkontroll läser symboltecken som *start*, *stopp*, *snabbt bakåt* etc.

Växlingen mellan kanji, hiragana och ibland katakana ger en mycket fin struktur och snabbhet åt läsningen. Växlingen hjälper hjärnan att segmentera och gruppera innehållet mycket effektivt. Skriften behöver inga ordmellanrum, och man kan bryta rad där raden tar slut, oavsett var i ett ord man befinner sig. Bindestreck och avstavningsregler är onödiga. Man kan också välja att skriva från höger till vänster, från vänster till höger, eller uppifrån och ner. Läsaren ser direkt på innehållet vilket som gäller. Läsprocessen involverar både vänster och höger hjärna mycket bättre än vid läsning av språk med enbart bokstavsskrift. I princip processas alfabetisk skrift och kana i vänster hjärna med stöd av höger, och kanji – förmodligen också symboler och välkända förkortningar – i höger hjärna med stöd av vänster. Bland alla fördelar med detta kan det ske med tidsmässig överlappning, vilket ytterligare snabbar på varseblivningen och läsförståelsen. (Slaganfall med skada på ena sidan kan leda till bortfall av läsför-

mågan selektivt för antingen kanji eller kana.)

Det tar visserligen många skolår att lära sig alla japanska kanji, men belöningen i läsbarhet är enorm. *Anna Karenina* och *Krig och fred* i japansk översättning kan läsas igenom på högst ett par dagar. En japansk författare kan med olika kanjivarianter för samma ord uttrycka olika känslor och attityder, som lätt går förlorade i översättningar från japanska till andra språk.

Nu ska vi förstås inte försöka införa japansk skrift i svenskan, men min slutsats är denna: Motarbeta inte smarta förkortningar! Släpp fram ännu fler förkortningar och symboltecken som kan bli etablerade och systematiskt använda för att åstadkomma mer läsbara och snabbläsbara texter även för svenskans vidkommande! Människans hjärna med uppdelningen i de för våra högre funktioner komplementära höger- och vänstersidorerna verkar vara som gjord för det. ■

Olle Kjellin är språkvetare och överläkare i geropsykiatri. Han har bland annat skrivit böcker om uttal och uttalsundervisning.

Svar:

Olle Kjellin diskuterar minst tre saker i sitt inlägg:

– Vore det bra om svenskt skriftspråk blev mer logografiskt, d.v.s. att vi fick ett slags svenskt kanji där förbindelsen mellan skrivsätt och uttal helt försvinner för åtskilliga ord och fraser?

– Är det bra med initialord som i grunden är förkortningar men som uttalas utifrån den förkortade skrivningen såsom *pc*, *adhd*, *tv* och *aids*?

– Är det bra med avbrytningsförkort-

ningar av ord och fraser där hela orden uttalas i löpande tal, såsom *t.ex.*, *m.fl.*, *iaf*?

På den första frågan svarar jag nej. Den relativa närheten mellan tal och skrift är en tillgång för ett språk, särskilt lätt att bevara om det inte har mer än tio miljoner användare. Den gör det t.ex. möjligt att med någorlunda träffsäkerhet stava ett ord man aldrig sett, bara hört. Den gör det också möjligt att högläsa en ny skriftbild och höra vilket ord det handlar om. Ett okänt symboltecken har man inga möjligheter att avkoda.

På den andra svarar jag ”troligen inte”, även om det mesta talar för att ord av detta slag blir allt vanligare. Jag skulle snarare vilja varna för vad man kan kalla förkortningsraseriet; många förkortningar i en text kan ge den en intern, formell, byråkratisk prägel. Men det är självklart att ord som *pc* både ska stavas och utläsas *pc*. Viktigast är den tredje frågan som jag uppfattar Olle Kjellins egentliga ärende.

Liksom Olle Kjellin känner jag inte till några undersökningar av förkortningarnas inverkan på läsprocessen. Det vore intressant om någon ville testa om det går fortare och lättare att läsa en text med många *t.ex.*, *m.fl.*, *e.d.*, *d.v.s.*, *bl.a.*, *m.m.*, än den text där förkortningarna är utskrivna.

Resonemanget får alltså bygga på allmänt förnuft, inte på empiriska undersökningar. Då kan man konstatera att förkortningar måste vara ”etablerade och allom bekanta”, som Olle Kjellin skriver, för att kunna utläsas enkelt. En text med många ovanliga förkortningar blir m.l.m. obegriplig. (*M.l.m.* ska utläsas *mer eller mindre*. Den rekommenderas inte av Språknämnden, trots att den var en favorit i texter av den berömde svenskspraksorn Bengt Hesselman, 1875–1952.) Ett *f.ö.* eller *ö.h.t.* kan bli besvärligt för en

ovan läsare, men samma läsare får inga problem med *för övrigt* och *över huvud taget*.

Svårigheten är alltså att avgöra vad som är ”allom bekant”. Därför ser vi också mest förkortningar när författaren är säker på att läsaren är både erfaren och inforstådd med ämnet, d.v.s. typiska facktexter. Därför är förkortningar ovanligast i skönlitteratur, där innehållet ofta är relativt svåröversägbart, och i dagstidningar, som vänder sig till stora och heterogena läsargrupper. Därför finns det också skäl att vara extra försiktig med förkortningar i skolläroböcker som ofta har ovana läsare.

Språknämndens rekommendationer i *Svenska skrivregler* gäller skriftspråket i största allmänhet, inte facktexter i första hand. Den försiktiga hållningen är därför välmotiverad: ”Förkortningar bör inte användas i onödan. [...] Förkortningar hör hemma framför allt i sådan text där utrymmet är begränsat.”

Slutligen en något annan fråga, som Språknämnden ofta får. Olle Kjellin växlar mellan versaler och gemener i initialorden. *PC* eller *pc*? Språknämndens rekommendation är att initialord som inte är namn bör skrivas med små bokstäver: *pc*, *it*, *vd*, *dna*, *adhd*. Undantag kan ibland vara befogade av tydlighetsskäl, särskilt i ett etableringsskede innan initialordet är allmänt känt. Är initialordet ett namn bestäms skrivsättet av uttalet. Uttalar man varje bokstav för sig bör ordet skrivas genomgående med stora bokstäver. Ljudar man ihop bokstäverna som i ett vanligt ord, ska bara den första bokstaven vara stor, som i alla andra namn. Man skriver alltså *KF*, *TCO* och *AIK*, men *Ica*, *Saco* och *Gais*. Skrivsättet ger vägledning om uttalet.

Olle Josephson, Svenska språknämnden

Tusen blir miljard

Tack för den intressanta artikeln "Så klarar man språkkontrollen" i Språkvård 2005/2. Rickard Domeijs förslag om att slå av funktionen *Inled varje mening med versal* är också att rekommendera speciellt när man arbetar med teknisk text som ofta innehåller sorter. Med nämnda funktion aktiverad råkar man lätt

Man råkar lätt ut för att sortprefix som *m* för *milli* automatiskt ändras till *M* som står för *mega*.

ut för att sortprefix som *m* för *milli* automatiskt ändras till *M* som står för *mega* och då blir uppgivet värde plötsligt en miljard gånger större! Av t.ex. *milliohm* blir det *Megaohm*. Sådant kan få vådliga följder. Problemet uppstår när man arbetar med tabellverktyget, som alltid bör användas när det gäller uppställning av tekniska data. Det hjälper inte med att man ändrar till *m*; nästa gång dokumentet öppnas ändras det automatiskt till *M*. Även andra sorter som *dB* för *decibel* vanställs till *DB*, av *kB* för *kilobyte* blir det *KB*, som brukar betyda 1024 byte.

Det kan vara värt att påminna om att tabellverktyget alltid ska användas när det handlar om tabeller, d.v.s. tabeller ska inte framställas med tabuleringar, för det leder lätt till att det blir tabellkaos om man av misstag råkar ta bort en tabulering.

Åke Rullgård

INSÄNT

Finska namn

P2 sände härförleden en konsert från Helsingfors. Tyvärr förekom som vanligt gravt felaktiga uttal av finska personnamn. Var det verkligen Okko *Kaaammu* som dirigerade och Elina *Vebele* som var violinist? Givetvis inte! Det var Okko *Kamu* och Elina *Vähälä*. Det går att som svensk lära sig finskt uttal med några enkla regler. Först, *u* uttalas som *o* i *sol*, *o* uttalas som *å*, och *ä* uttalas som *ä* i *lärd* och inte som *e*. En vokal innebär att ljudet är kort, dubbel vokal att ljudet är långt. Pojknamnet *Kari* uttalas med kort *a*, medan flicknamnet *Kaari* uttalas med långt *a*. En speciell svårighet för svenskar är att *Kamu* skall uttalas både med kort *a* och kort *m*. Men viktigast är att det inte blir lång vokal.

Det går att som svensk lära sig finskt uttal med några enkla regler.

Finskan är ett minoritetsspråk i Sverige och har förvaltningsrättslig status i några kommuner i norr. Det finns många finskspråkiga i Sverige, och vi vill gärna ha finska namn korrekt uttalade. Allmänradion som bekostas av allmänna medel har väl några skyldigheter härvidlag. Sportjournalisterna är mycket duktigare!

Raija Hynninen

NYUTKOMMET

Klarspråk i Norden

Språkvård 2004/4 rapporterade vi om en nordisk klarspråkskonferens som avhölls i Norge i samma år. Nu har rapporten från denna konferens utkommit, *Forståelig språk – for alle?* Här får man en god överblick över vad som är på gång runt om i Norden när det gäller att göra det offentliga språket begripligare. Smickrande för svenskar är uppmaningarna att ta Sverige som föredöme. Men de andra nordiska länderna ligger i startgroparna. ”La oss komme igang, jo før jo heller” säger statssekreteraren i norska kulturdepartementet, Yngve Slettenholm, och översätter det strax till modern politikernorska: ”Det er viktig å rette fokus på å ligge i forkant i forhold til den pågående utviklingen”. Så sant som det är sagt! Rapporten kostar 75 nkr och kan beställas från Norsk språkråd +47 24 14 03 50 eller <sprakradet@sprakradet.no>.

Birgitta Lindgren

Ordkunskap

Ordbildningsläror kan lätt bli närmast oläsliga katalogartade uppräknings- och ord- och ordbildnings-element. Så ej *Ord* av Lundadocenten Gunlög Josefsson (Studentlitteratur, 2005). Josefsson eftersträvar inte fullständiga förteckningar över alla tänkbare prefix och suffix i svenskan. På 250 sidor vri-

der och vänder hon på ordbegreppet, med ett ben stadigt i traditionell grammatik och det andra lika stadigt i modern språk-teori. Ett långt kapitel, med utblickar ned i antiken, diskuterar vad ordklasser egentligen är. Ett annat behandlar barnets väg till de första orden. Ett tredje har den talande rubriken ”Ordbildningens nyckfullhet”. Läsaren kan alltså stundom tas med på djupgående analyser, samtidigt som grundläggande ordbildningslära inte försummas. Det är både klokt och roligt.

Olle Josephson

Rätt namn på nyckelpigan

Lilla Josefin kan inte gå med på att *nyckelpiga* heter *leppäkerttu* när hon talar finska. Om detta berättar Heidi Rontu i *Språkdominans i tidig tvåspråkighet. Barnets kodväxling i kontext* (Åbo Akademis förlag, 2005). Rontu har gjort en fallstudie av två barn i en familjetyp som blir allt vanligare i Finland med en finskspråkig och en svenskspråkig förälder. Svenskan är det dominerande språket hos båda flickorna från början. Den ena flickan, Helena, utvecklar så småningom en balans mellan finska och svenska, medan svenskan fortsätter att dominera hos Josefin. Hennes envisa fasthållande vid det svenska *nyckelpiga* visar sig vara symptomatiskt. Som författaren påpekar är det viktigt att inte automatiskt utgå från de yttre generella dominansförhållandena i ett barns två språk. Det som är viktigt är hur det ser ut i familjen. Farhågorna att tvåspråkiga finländska familjer

skulle vara första steget i en språkbytest-process från svenska till finska kommer åtminstone här på skam.

Birgitta Lindgren

Språkets mirakel

Tema för *Svenskläraryrkeförbundet års-skrift 2004* (SLÅ 2004) är läsandets och skrivandets betydelse för identitetsskapandet. Bo Rehnberg tar i sin artikel sin utgångspunkt i hur den dövblinda Helen Keller "föds på nytt" som sexåring genom att hon plötsligt får insikt om vad språk är när hennes privatlärare pumpar vatten över hennes ena hand och i den andra handen tecknar ordet *vatten* om och om igen. Det som hände var att hon förstod att tecken var något mer än det betecknade. Hon fick ett medvetande om omvärlden och om sig själv. En sådan underbar upplevelse av språket får knappast barn med läs- och skrivhandikapp när de börjar skolan. Eva Järlström och Gunilla Skogsberg-Lindén rapporterar hur det gick för ett antal barn med detta handikapp. Detta och mycket mer finns att läsa i SLÅ 2004.

Birgitta Lindgren

Språk i Norden

Sedan mer än trettio år tillbaka ger de nordiska språknämnderna ut årsboken *Språk i Norden*. Det dryga dussinet artiklar i årgång 2005 rör sig inom tre

närliggande ämnesområden: språkpolitik, språknormer och nordisk språkgemenskap. Chauvinistiskt lyfter vi fram tre svenska bidrag.

Birgitta Lindgren överblickar språkpolitiska utspel och händelser i Norden de senaste årtiondena i två faktatäta och matnyttiga artiklar. Utifrån sitt arbete med *Skolordlistan* (2004) visar Lisa Rudebeck i en teoretiskt viktig artikel att ordförklaringsmetod och ordurval i en ordlista kan vara lika normerande som stavning

Norska invandrare
förstår mestadels
grannspråk bättre
än infödda
svenskar.

och böjning. Vardagliga parafraaser och långtgående standardisering är det mest demokratiska i en ordlista av Skolordlistans slag, anser hon. Och Katarina Lundin Åkeson redovisar tänkvärda resultat från den stora undersök-

ningen av internordisk språkförståelse. Till exempel detta: invandrare är sämre på grannspråksförståelse, men norska invandrare förstår mestadels grannspråk bättre än infödda svenskar och danskar.

Språk i Norden kan beställas från Språknämnden.

Olle Josephson

Attityder till engelska

I Språkvård 2005/2 berättade Catharina Nyström Höög om svenskarnas attityder till engelska lånord: i teorin är vi motvilliga, i praktiken tycker vi de behövs. Hela sin undersökning redovisar nu

Varför ska man bekyrma sig om något så självklart som engelska lånord?

Höög i den 180-sidiga boken *Teamwork? Man kan lika gärna samarbeta. Svenska åsikter om importörd* (Novus förlag, Oslo, 2005). Tabeller och utförliga intervjuutdrag möjliggör djuplodningar i språklig atti-

tydbildning. Intressant är bland annat att undersökningsdeltagare som inte skaffat sig högre teoretisk utbildning ofta kan ha svårt att över huvud taget formulera en åsikt i frågan: varför ska man bekyrma sig om något så självklart som engelska lånord?

Höögs bok är den första om attityder från det stora nordiska importördsprojektet. Motsvarande volymer är att vänta från andra nordiska länder det närmaste året.

Olle Josephson

Ekonomiska

I antologin *Ekonomiskan* (red. Björn Rombach, Santéus 2005) försöker ett antal författare ringa in det ekonomiska språk som inte bara ekonomer utan också samhället i övrigt alltmer svänger sig med. Boken tecknar en bild av hur ekonomiskan under de senaste decennierna trängt sig in i kulturvärlden och hela den offentliga sektorn och i dag når varje enskild människa med börsrapporter i kvällstidningen och mobilen. Ekonomiskan har blivit mer allmänspråk än fackspråk. Trots eller möjligen på grund av det tycks ekonomens ord alltid väga tyngre i

debatten, utan saklig grund. Bokens huvudfråga, varför det förhåller sig så, besvaras egentligen bara i ett kapitel. Svaret är att siffror, matriser och "rätt" ekonomispråk övertygar mer än andra argument. Men det är också ekonomins tankefigurer som ges företräde. Därför är väl frågan om man, som den här boken, helt kan bortse från de nationalekonomiska teoriernas och den ekonomiska politikens inflytande på samhället när man diskuterar ekonomers makt.

Ekonomiskan skänker ändå ett givande perspektiv på den växande mängd människor som använder *cashflow* och *kvalitetssäkra* i var och varannan mening.

Ola Karlsson

Svårstyrt

Vad som i Sverige ibland kallas språkpolitik kan i engelskspråkig facklitteratur motsvaras av både *language politics* och *language policy*. Det förra avser språkförhållanden som politiska församlingar kan göras direkt ansvariga för, t.ex. om teckenspråket ska få ställning som svenskt minoritetsspråk. Det senare är ett vagare och vidare begrepp. I sin drygt 200-sidiga handbok *Language policy* (Cambridge University Press, 2004) vill Bernhard Spolsky ge det tre dimensioner: den språkliga praktiken, åsikter och ideologi om språk och medveten språkstyrning. De kan gälla såväl ett enstaka ord (får man kalla någon *bög*?) som val av ett helt språk, och de kan studeras på alla samhälls nivåer, från familjen till nationella parlament och internationella sammanslutningar.

Spolsky överblickar detta väldiga fält på ett både informativt och lättläst sätt, utan att bli ytlig. Må vara att någon faktauppgift kan ifrågasättas; exempelvis saknas Sverige i den stora tabellen över enspråkiga länder med officiellt erkända minoriteter. Ändå är det en utmärkt bok för den som på allvar grubblar över om språkutveckling låter sig styras. Det är minst lika besvärligt som att styra ekonomisk utveckling, menar Spolsky.

Olle Josephson

Skriftkultur

Skriftspråket blir bara viktigare och viktigare. Bristande läs- och skrivförmåga, på individuell eller samhällelig nivå, är därför ett alltmer angeläget problem. Det förklarar att forskning kring vad som på engelska kallas *literacy*, på svenska kanske helst *skriftkultur*, är i stark tillväxt.

Som många expanderande forskningsfält präglas den av hårda lärostrider. Några vill helst se läsande och skrivande som en mental aktivitet, kopplad till individuell tankeförmåga och möjlig att mäta med olika test. Andra framhåller att det

Bristande läs- och skrivförmåga är ett alltmer angeläget problem.

rör sig om sociala aktiviteter som måste undersökas i sitt sammanhang. Pedagoger står mot lingvister, vygotskianer mot postmodernister etc.

Randal Holmes *Literacy. An introduction* (Edinburgh University Press, 2004) förhåller sig relativt neutral och klargör pedagogiskt grundtankarna i olika riktningar. Det är en bra introduktionsbok till det mycket tvärvetenskapliga forskningsområdet.

Olle Josephson

Hip, hip hurra!

Att Dansk Sprognævn fyller 50 år firas bl.a. med en bok om nämndens historia, *På sproglig grund. Dansk Sprognævn fra a till å 1955–2005* (Syddansk Universitetsforlag, 2005). Den är författad av Henrik Galberg Jacobsen, som varit med över halva denna period, 1974–1999. Sin stillsamma framtoning till trots har nämnden orsakat två ”krig”. Det ena gällde förslaget att fördanska stavningen *mayonnaise* till *majonæse*, det andra rekommendationen att låta bli att sätta ut komma vid varje sats. Inte bara de breda folklagren utan även ministrar och professorer protesterade mot dessa nya påfund. ”Skulle nu vem som helst kunna stava utan att kunna franska?”, ”Om man inte satte komma vid varje sats, hur skulle det då gå med kunskapen om vad en sats var?” Som Galberg Jacobsen konstaterar ”Efter majonæsekrigen ... 1985 var det ikke mange der ikke vidste vad Sprognævnet var. Og efter at Sprognævnet 1996 hade lanceret og anbefalet det såkaldte *nye komma*, var det utvivlsomt endnu færre som ikke kendte til Sprognævnets eksistens.” Här får man både nyttigt och underhållande läsning.

Birgitta Lindgren

SVENSKA SPRÅKNÄMNDEN

Svenska språknämnden är sammansatt av representanter för olika organisationer med intresse för svenska språket och svensk språkvård. Ordförande är professor Mats Thelander och sekreterare docent Olle Josephson, tillika föreståndare för sekretariatet.

Nämnden har till uppgift att följa det svenska språkets utveckling i tal och skrift, att bedriva språkvård och även att stärka den nordiska språkgemenskapen. Det dagliga arbetet utförs vid nämndens sekretariat av tio personer, varav sju språkvetare.

Nämndens skriftserie omfattar för närvarande 93 nummer. Några av de senast utgivna är:

- 93 *Språkriktighetsboken* (2005)
 - 92 Rickard Domeij: *Datorn granskar språket* (2005)
 - 91 Olle Josephson: *Ju. Ifrågasatta självklarheter om svenskan, engelskan och andra språk i Sverige* (2004)
 - 90 Roger Hansson m.fl: *Språk och skrift i Europa* (2004)
 - 89 *Engelskan i Sverige* (2004)
 - 82 *Svenska skrivregler* (2000).
- Språknämnden ger också ut ordböcker och ordlistor såsom *Svenskt språkbruk* (2003), *Svenska språknämndens uttalsordbok* (2003) och *Svensk skolordlista* (2004).
- För närmare information se <www.spraknamnden.se>.

Språkvård

41:a årgången ISSN 0038-8440

Redaktör och ansvarig utgivare: Olle Josephson

Redaktionssekreterare: Birgitta Lindgren

Språkvård publicerar gärna artiklar och bidrag från läsarna. Vi kan dock inte ta ansvar för insänt material.

Annonser i Språkvård: 08-442 42 00

Prenumerationspris för år 2005 (4 nummer) vid prenumeration direkt hos nämnden: för privatpersoner 150 kr

för företag och övriga 190 kr (utlandet 200 kr)

Prenumeration genom expeditionen eller pg 197475-7, Svenska språknämnden

Redaktion och expedition: Svenska språknämnden, Box 20057, 104 60 Stockholm

tfn 08-442 42 00, fax 08-442 42 15

E-post: expedition@spraknamnden.se (för beställning);

info@spraknamnden.se (för språkfrågor och synpunkter på Språkvård)

Språknämnden på Internet: <www.spraknamnden.se> eller <www.spraknamnden.se>

Telefonrådgivning (vard. 9-12): 08-442 42 10

Tryck: Skogs Rulloffset, Trelleborg 2005

**Nästa nummer av Språkvård (2005/4)
kommer ut i december**

Ur innehållet:

- • regeringens nya språkpolitik
- • så vet man att en text är lyckad

**Se också vår webbplats <www.spraknamnden.se>
eller <www.spraknamnden.se>**

Tack till

Dagens Industri

Göteborgs-Posten

ICA-kuriren

Kristianstadsbladet

Norstedts Akademiska Förlag

Nya Wermlands-Tidningen

Prima Vista – Företagsuniversitetet AB

Sveriges Television AB

Sydsvenska Dagbladet

Trelleborgs Allehanda

Upsala Nya Tidning

Ystads Allehanda

som ger generöst ekonomiskt stöd
till Språknämndens verksamhet.